

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ЗАОЧНА ФОРМА НАВЧАННЯ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Лихова С.Я.

«___» _____ 2021 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Правоохоронна діяльність»

Тема: «Криміналістичні дослідження документів зі спеціальними захисними засобами»

Виконавець: студентка 2 курсу, групи ПО-201Мз Гарматюк Анастасія
Володимирівна

Керівник: к.ю.н., доцент кафедри кримінального права і процесу Сисоєва
Вікторія Петрівна

Київ–2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет

Кафедра кримінального права і процесу

Освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Лихова С.Я.

«_____» _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Гарматюк Анастасії Володимирівни

1. Тема роботи «Криміналістичні дослідження документів зі спеціальними захисними засобами», затверджена наказом ректора від 27 вересня 2021 р. № 2025/ст
2. Термін виконання та захисту роботи: з 27 вересня 2021 р. по 5 грудня 2021 р.
3. Вихідні дані роботи: монографічна наукова література, нормативно-правові акти, нормативно-правові акти міжнародного характеру, узагальнення судової практики.
4. Зміст пояснювальної записки: аналітичний огляд юридичних джерел з тематики кваліфікаційної роботи. Визначено сучасне поняття та класифікація документів із спеціальним засобами захисту, досліджено загальну характеристику засобів захисту документів від підробки, охарактеризовано способи підробки документів із спеціальними засобами захисту та їх ознаки, досліджено технічні засоби і методи дослідження документів із спеціальними засобами захисту, на основі отриманої інформації зроблено обґрунтовані пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення законодавства, що мають елементи новизни.

5. Календарний план-графік

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему кваліфікаційної роботи	до 27.09.2021	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника	до 01.10.2021	виконано
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження скласти бібліографію	до 18.10.2021	виконано
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 25.10.2021	виконано
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 01.11.2021	виконано
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 08.11.2021	виконано
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 15.11.2021	виконано
8	Отримати відгук керівника та рецензії	до 22.11.2021	виконано
9	Підготувати доповідь на захист	до 29.11.2021	виконано

6. Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б.)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Консультанти з окремих розділів не залучались			

7. Дата видачі завдання: 01.10.2021 р.

Керівник кваліфікаційної роботи

к.ю.н., доцент кафедри
кримінального права і процесу
Сисоева Вікторія Петрівна
(підпис)

Завдання прийняв до виконання

Гарматюк Анастасія Володимирівна
(підпис)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Криміналістичні дослідження документів зі спеціальними захисними засобами»: 82 сторінки, 58 використаних джерел.

ДОКУМЕНТИ ІЗ СПЕЦІАЛЬНИМИ ЗАСОБАМИ ЗАХИСТУ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ, ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ІЗ СПЕЦІАЛЬНИМИ ЗАСОБАМИ ЗАХИСТУ.

Об'єктом дослідження є експертна діяльність в дослідженні документів зі спеціальними захисними засобами.

Метою дослідження є аналіз криміналістичного дослідження документів зі спеціальними захисними засобами.

Для реалізації завдань комплексного підходу щодо вирішення проблем, пов'язаних з дослідженням документів зі спеціальними захисними засобами, у роботі були використані наступні загальнонаукові методи, як історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-логічний, діалектичний, системно-структурного аналізу та синтезу.

В кваліфікаційній роботі визначено сучасне поняття та класифікація документів із спеціальним засобами захисту, досліджено загальну характеристику засобів захисту документів від підробки, охарактеризовано способи підробки документів із спеціальними засобами захисту та їх ознаки, досліджено технічні засоби і методи дослідження документів із спеціальними засобами захисту, на основі отриманої інформації зроблено обґрунтовані пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення законодавства, що мають елементи новизни.

Матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати у навчальному процесі та підготовці проектів нормативно-правових актів.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
Розділ 1. Документи із спеціальними засобами захисту як об’єкт дослідження.	
1.1.Поняття та класифікація документів із спеціальним засобами захисту.....	8
1.2. Загальна характеристика засобів захисту документів від підробки.....	21
1.3. Способи підробки документів із спеціальними засобами захисту та їх ознаки.....	29
Розділ 2 Основні положення методики дослідження документів із спеціальними засобами захисту	
2.1. Предмет, об’єкти, завдання криміналістичного дослідження документів із спеціальними засобами захисту.....	40
2.2. Технічні засоби і методи дослідження документів із спеціальними засобами захисту та їх вдосконалення.....	45
2.3. Запобігання підробці документів із спеціальними засобами захисту.....	52
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. Документи відносяться до найбільш поширених об'єктів криміналістичного дослідження. Це пояснюється широким застосуванням їх в різних сферах діяльності людини і частим використанням в злочинних цілях.

Дослідження грошових знаків, цінних паперів та документів - один з найбільш складних видів техніко-криміналістичного дослідження, що вимагає застосування найрізноманітніших спеціальних знань.

В основі такого дослідження лежать виділення, вивчення і оцінка ознак, що характеризують досліджувані об'єкти. У зв'язку з цим для проведення всебічного, повного і об'єктивного дослідження експерти-криміналісти, фахівці банківської системи повинні володіти систематизованими і глибокими знаннями про технології виготовлення, системи захисту грошових квитків, цінних паперів і документів, можливі способи їх підробки і їх ознаки.

Повна підробка вимагає не тільки певного досвіду, а й спеціальних матеріалів, шрифтів, друкованих пристроїв і т.д.

У зв'язку з цим визначення підробки грошових знаків, виготовлених підприємствами, представляється досить складним завданням. Все це вимагає вивчення та систематизації способів підробки для вироблення науково обґрунтованих практичних рекомендацій для їх виявлення та експертного дослідження.

Криміналістичне дослідження покликане виявити ознаки зміни первісного змісту документа, відновити залиті, закреслені тексти, розірвані, спалені бланки, виявити ознаки технічної підробки підписів, відбитків печаток і штампів, визначити систему і конкретний екземпляр друкарської машини, на якому надрукований досліджуваний текст, вид застосованих при виготовленні документа поліграфічних засобів.

Предмет дослідження - криміналістичне дослідження документів із

спеціальними засобами захисту.

Об'єкт дослідження – експертна діяльність в дослідженні документів зі спеціальними захисними засобами.

Метою роботи є аналіз криміналістичного дослідження документів зі спеціальними захисними засобами.

Завданнями дослідження є проаналізувати поняття та класифікація документів із спеціальним засобами захисту; дослідити загальну характеристику засобів захисту документів від підробки; охарактеризувати способи підробки документів із спеціальними засобами захисту та їх ознаки; з'ясувати предмет, об'єкти, завдання криміналістичного дослідження документів із спеціальними засобами захисту; дослідити технічні засоби і методи дослідження документів із спеціальними засобами захисту та їх вдосконалення; виявити запобігання підробці документів із спеціальними засобами захисту.

Методи дослідження. У ході написання роботи були використані такі загальнонаукові методи, як історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-логічний, діалектичний, системно-структурного аналізу та синтезу.

Цю тему досліджували такі вчені: Т.В. Авер'янова, В.В. Агафонова, Е.Н. Агапов, Н. А. Анчабадзе, А. Р. Белкіна, Р. С. Белкін, Н. А. Бурнашова, А.І. Винберг, А.М. Зінін, А.І. Івасенко, В.Я. Колдина, Ю.Г. Корухов, Ю.В.Косов, А.І. Стромска, А.Г. Філіпов, Л.Г. Еджубов та інших.

Структура кваліфікаційної роботи. Структура кваліфікаційної роботи відповідає її меті і завданням. Складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Обсяг кваліфікаційної роботи складає 82 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ДОКУМЕНТИ ІЗ СПЕЦІАЛЬНИМИ ЗАСОБАМИ ЗАХИСТУ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Поняття та класифікація документів із спеціальним засобами захисту

Криміналістичне документознавство – це область криміналістики, яка займається дослідженням природи письма, способів підготовки документів, а також установки способів підробки документів, певних людей, встановлення особливостей письма.

Входить до цього поняття також розробка наукових основ застосування інформації, що міститься в документах, з метою розслідування та розкриття злочинів.

Основаються ці дослідження на успіхах технічних та природничих наук, зборах судових та слідчих практик. За допомогою криміналістичної експертизи можна вирішувати три групи завдань [7, с.12].

До першої групи належить встановлення властивостей та ознак автора документів: фізичного та психічного стану, віку, статі, професійних та інших навичок.

До другої групи можна віднести з'ясування групової власності, якісного складу, природи, зрідка навіть часу та місця виробництва документом (клею, барвників, паперу та інших атрибутів), з'ясування умов, засобів і методів виробництва (підробки) документів або окремих його складових (штампів, відбитків, печаток та підписів), визначення слабовидимих і невидимих текстів, записів у спалених документах і т.і.

До третьої групи належить вирішення задач з ідентифікації: підтвердження виконавця документів – за почерком, письмовою мовою, за машинописним текстом у випадку друкарської машинки, по відбитках тексту у разі множинної техніки. Подібні завдання вирішуються та конкретизуються у

разі проведення двох типів аналізу документів – техніко-криміналістичного аналізу документів та криміналістичного аналізу листа.

Незважаючи на безліч різних документів, на великий вибір засобів та методів їх виготовлення та підробки, засобів, а також методик експертизи документів та завдань, які вирішуються за допомогою цих методик, є й загальні об'єкти аналізу – документи, які, по суті, є джерелами значної криміналістичної інформації, а певною мірою закономірності збору та аналізу подібної інформації під час розслідування злочинів.

Як документи в криміналістиці можуть виступати різні матеріальні об'єкти, які містять дані про обставини про злочини, що готуються чи вже скоєні. Подібні дані мають певний змістовий зміст, а також можуть виражатися рукописними чи друкованими цифрами, літерами, кодами та символами [14, с.56].

Аналіз слідчої та судової практики показує, що документи перетворюються на свого роду письмові речові докази у випадках, коли через конкретні причини або обставини, викликані діями правопорушника вони повністю або частково втрачають свої функціональні властивості та набувають ознаки, що вимагають спеціального вивчення для встановлення їх ролі, як письмових актів певного призначення, скоєнні злочину, чи зв'язків із його обставинами.

Підставами для віднесення документів до речових доказів можуть бути:

- спотворення відомостей у правильній формі документа;
- неправильна вказівка джерела, часу, місця та інших умов складання та оформлення документа;
- наявність ознак, що вказують на штучне виконання тексту, підписи, відбитків штампу та печатки, на використання зброї та на конкретну особу (сліди пальців та інше);
- зміни, пов'язані зі способом скоєння злочину (травлення, дописки тощо);

-час, місце та інші обставини виявлення документа, його стан, якщо ці факти мають значення для справи;

-належність конкретній особі; використання учасником злочину [23, с.76].

Виходячи з аналізу цих ознак, документи, за характером пов'язані з розслідуваним злочином, поділяються на чотири види речових доказів:

- які служили знаряддями скоєння злочину;
- сліди злочинів, що зберегли на собі;
- які були об'єктом злочинних дій;
- можуть бути засобами для розкриття злочину та викриття обвинуваченого та пом'якшення провини обвинуваченого.

Таким чином, у розслідуванні злочинів доводиться мати справу здебільшого з двома великими групами документів:

1) документами - носіями інформації про обставини, пов'язані з діями щодо скоєння злочину (письмовими доказами);

2) документами - речовими доказами.

Криміналістичному дослідженню піддаються офіційні та неофіційні документи.

Перші служать для посвідчення будь-яких юридичних фактів і називаються також стандартними. Всі інші відносяться до неофіційних чи нестандартних. Офіційні документи виготовляються відповідно до встановлених зразків, що видаються установами, підприємствами та організаціями.

Вони повинні містити певні реквізити, без яких будуть недійсними. Реквізитами є бланк документа, його форма, колір, розмір, наявність захисних засобів, відбитків штампів та печаток, фотокартки, підписи тощо.

Неофіційні (вихідні від приватних осіб) бувають із відомим джерелом походження (мають підпис та дату) та анонімні (без підпису або складені від вигаданої особи).

За своїм призначенням це може бути документи, що засвідчують

будь-які права чи факти, та документи, які містять певні відомості.

Розрізняють справжні та підроблені документи.

У свою чергу, у справжніх документах виділяються дійсні та недійсні (наприклад, посвідчення або перепустка, термін дії яких минув).

Документи, зміст яких не відповідає дійсності, а реквізити спотворені, вважаються фальшивими [2, с. 210].

Документи – речові докази не можна підшивати у справу. Зберігати їх рекомендується в окремому конверті відповідного розміру. Згинати документ можна лише за наявними складками.

Старі та розірвані документи для зберігання та використання при провадженні слідчих дій необхідно поміщати у прозорі конверти з поліетилену.

При роботі з документами треба мати на увазі, що на них можуть бути сліди рук, мікрочастинки сторонніх речовин тощо. Тому при поводженні з ними потрібно користуватися пінцетами з гумовими наконечниками, гумовими рукавички, паперові куточки, щоб зберегти сліди для відповідних криміналістичних досліджень.

Зміст нестандартних документів, невеликих за обсягом, вписується до протоколу повністю. Якщо ж тексту в ньому багато або він має секретний характер, то в протоколі наводяться початкові та останні слова документа, що розглядається. Вносяться дані, що характеризують індивідуальні ознаки стандартних документів.

Наприклад, при описі паспорта у протоколі огляду зазначається, кому, коли, де та ким виданий, номер, серія та інші відомості, внесені до нього від руки. Як додатковий спосіб фіксації за правилами криміналістичної зйомки може бути зроблено фотографування місця виявлення документа, його загального вигляду та окремих особливостей.

Огляд документа за необхідності можливий за участю спеціаліста-криміналіста або спеціаліста в галузі іншої професійної діяльності залежно від виду та призначення досліджуваного документа, а також з використанням

як зразок справжніх документів, що видаються відповідними державними органами, комерційними чи іншими організаціями, від імені яких видано аналізований документ [9, с.13].

Документи, які мають у справі значення речових доказів, служать об'єктами криміналістичного дослідження. Основна відмінність документа - речового доказу від інших документів у тому, що вони незамінні. Інші документи замінні, з них можна зняти копії, що зберігають смисловий зміст оригіналу.

В українській мові під документом у вузькому значенні слова розуміється «письмовий акт» [6, с.23].

Юридичне тлумачення поняття «документ» дещо добре. Тут на перший план виходять ознаки, що характеризують цільове призначення документа. Під документом розуміють матеріально фіксоване відображення повідомлень людини про факти, що мають юридичне значення.

У матеріальному праві (кримінальному, цивільному, трудовому, адміністративному та ін.) це будуть зафіксовані юридичні факти, які засвідчують виникнення, наявність, зміну чи припинення правовідносин.

У процесуальному праві (кримінальному, цивільному) документом є матеріальним об'єктом, на якому офіційна особа чи громадянин зафіксували відомості про ті чи інші обставини, що мають значення для справи (кримінальної, цивільної) [24, с.45].

Було б неправильно розуміти під документом лише письмовий акт. У міру розвитку людської діяльності, коли повідомлення стали передаватися не лише знаками листа, а й іншими знаками (телеграфними, шляхом схем, креслень, наукових символів), силу документів стали надавати носіям інформації, вираженої різними знаками та різними способами.

Документи можуть бути виконані на папері, фотопапері, кіноплівці, фотоплівці, тканини та інших матеріалах.

Відомості про ті чи інші обставини можуть бути зображені за допомогою букв, цифр, стенографічних, телеграфних та інших знаків,

креслень, малюнків, однозначні для всіх осіб, які використовують або можуть використовувати документ.

Відомості можуть бути зафіксовані безпосередньо людиною або за допомогою різних пристроїв, апаратів, машин, у тому числі пишучих, електрообчислювальних та інших. Однак об'єктами цього виду експертизи є насамперед письмові документи, у яких досліджуються реквізити (текст, підпис, відбитки печаток та штампів, позначки, резолюції, знаки тощо), папір, на якому вони виконані.

Під час вивчення реквізитів, у свою чергу, об'єктами дослідження можуть бути матеріал штрихів, сліди, залишені знаряддями листа (різними пристроями та пристроями - ручкою, олівцем на пишучій або поліграфічних машин, печаткою, штампом, загостреним предметом тощо) та що утворюються під впливом на документ будь-яких речовин; залишки клею, використаного для виготовлення документів, а також письмові знаки, виконані не на папері, а на будь-яких інших предметах (шматку дерева, на металі) [4, с.65].

Об'єктами криміналістичного дослідження документи часто бувають у таких випадках:

1. Коли вони служили засобом злочину (підроблені грошові документи);
2. Коли документи була засобом приховування злочину (неправдиві заяви, документи із замазаними, залитими текстами);
3. Коли документи сприяли упізнанню особи чи з'ясування обставин, що мають значення для справи (листування або запис обвинуваченого);
4. У разі спору про підробку у цивільних справах.

Основну частину документів, що піддаються криміналістичному дослідженню, складають документи – речові докази.

У підробленому документі – речовому доказі виявляються зафіксованими сліди злочинної дії – результати підчищення тексту, його виправлення, травлення та ін. Такий документ не може бути замінений йому

подібним. Значення для справи має цей лист, дана розписка, даний диплом тощо, а не їхні аналоги, копії.

Працівникам сфери управління та установ різних форм власності доводиться мати справу з різними документами. Насамперед, це письмові документи.

Письмові документи поділяються на офіційні та приватні.

Перші походять від юридичних, другі – від громадян.

Приватні документи, що перебувають у справах державних та громадських установ, а також ті, справжність яких засвідчена державними органами, набувають значення офіційних [8, с.87].

За своїм цільовим призначенням, формою та характером змісту документи можуть бути різними, проте при всьому їхньому різноманітті можна сформулювати деякі загальні вимоги, яким має відповідати будь-який письмовий документ:

а) у документі повинні міститися відомості про певні обставини та факти. При цьому джерело цих відомостей може бути встановлене та за необхідності перевірене;

б) відомості про факти та обставини, відображені у документі, повинні мати відношення до суті справи, що розглядається;

в) викладення та посвідчення обставин та фактів, що містяться в документі, що здійснюється установою або посадовою особою в межах посадової компетенції [12, с.34].

Якщо документ виходить від громадянина, то посвідчення та виклад обставин здійснюється в межах його повноважень та фактичної обізнаності.

Якщо документ не задовольняє хоча б одну з перерахованих вимог (умов), він може бути прийнятий як достовірний.

Відомості, які у ньому, стають сумнівними. З цієї причини не можуть бути визнані документами анонімні заяви (анонімні листи). Крім загальних критеріїв, обов'язкових для будь-якого документа, він має відповідати іншим приватним вимогам.

Так, документ, що виходить від державного органу або посадової особи, яка повинна бути виконана за певної форми та мати офіційні реквізити. Реквізитами називають обов'язкові дані, які відповідно до встановлених вимог повинні утримуватися у правильно складеному та оформленому документі.

Реквізити документи встановлюються законом, відомчими інструкціями чи положеннями.

До реквізитів відносяться: відбитки штампів, печаток; підписи правочинних осіб; відомості про порядок складання та виготовлення документа, зазначені у самому документі (номер друкарського замовлення, обсяг тиражу та ін); форма, обов'язкова для деяких документів (довіреність, накладна, рахунок-фактура).

Порушення порядку, встановленого для складання документа, довільна зміна його форми, відсутність хоча б одного з реквізитів можуть викликати сумнів у достовірності документа. Однак такий сумнів ще не має породжувати повного неприйняття документа.

Доцільно з'ясувати, чим було викликано порушення порядку складання документа, чи ці причини були об'єктивні, чи немає можливості усунути зазначені недоліки або отримати аналогічний документ знову [22, с.23].

Поряд із офіційними документами можуть представлятися і документи приватні, які від громадян. Ці документи не мають, як правило, суворо встановленої форми, крім деяких випадків, що стосуються складання документів особливих – довіреності, заповіту тощо.

Однак, незважаючи на складання документів у довільній формі, у ньому повинні бути обов'язково вказані: прізвище, ім'я, по батькові заявника, його адреса; найменування установи та особа, до якої направлено документ.

Потім йде виклад фактів, подій чи справи, що потребує дозволу, або вказується особа, дія якої оскаржується. Особистий документ скріплюється підписом його упорядника (автора).

Іноді разом із документами зберігають і конверт, у якому він прибув. Це стосується всіх приватних документів та документів офіційних, у яких відсутня дата.

У таких випадках конверт набуває чинності документа, дозволяючи встановлювати такий важливий юридичний факт, як дата відправлення документа. Поштовий штемпель може також стати об'єктом криміналістичного дослідження (нерозбірливий відбиток, замазаний, виправлений тощо).

Серед приватних документів, які пред'являються громадянами, можуть бути і копії. Нормативними актами встановлено, що установа має право засвідчити копію лише з документом, що зберігається у цій установі. Якщо документ знаходиться у власника, то копію з нього свідчать лише за пред'явлення оригіналу.

При цьому засвідчення копій із документів, що стосуються особистих прав та інтересів громадян, провадиться в нотаріальних конторах. Не може свідчити вірність копії документа, що має підчистки, приписки, закреслені слова та інші незастережені виправлення, а одно документа, написаного олівцем.

Поряд із письмовими документами та їх копіями працівниками державного апарату доводиться мати справу з документами, виконаними іншими засобами. Це переважно плани територій, плани будівель, будівель.

Можуть фігурувати документи у вигляді фотографій – фотокопії документів, планів, світлокопії, копії, виконані на розмножувальних апаратах.

Справжній документ, виконаний за встановленою чи прийнятою формою, може бути дійсним та недійсним. Справжній – це документ, який має юридичну силу, недійсний документ, який втратив свою юридичну силу (наприклад, довіреність, термін дії якої минув) [9, с.23].

Робота з будь-яким документом вимагає ретельного вивчення як його форми, так і змісту.

Ставлячись з достатньою довірою до матеріалів – документів та до осіб, таким, що представляє ці документи, не слід забувати про можливість подання до заснування підробленого (підробленого) документа.

Підробленим документом називають документ, зміст або реквізити якого не відповідають дійсності.

Розрізняють два види підробки: інтелектуальна та матеріальна.

Інтелектуальне підроблення виражається у складанні та видачі документа, правильного з формального боку (правильність усіх реквізитів), але містить свідомо неправдиві відомості.

Матеріальна підробка виражається в зміні змісту справжнього документа шляхом внесення до нього неправдивих відомостей, замість правильних, підчисток, виправлень, дописок і т.і. [20, с.65].

Кожен документ є забезпеченим окремим комплексом засобів, які називаються захистом документа.

А.О Бегішев визначає захист документів як сукупність особливостей, що реалізуються при використанні візуальних характеристик і спеціальних технологій і дозволяють однозначно встановити справжність документа.

Під такою технологією автор розуміє сукупність процесів, обладнання та матеріалів, що забезпечують отримання конкретного ефекту, спостережуваного візуально, або з застосуванням спеціальних приладів [2, с.56].

Як правило, матеріальними носіями документів, що мають властивість захисту, є паперові носії.

С.Б. Шашкін стверджує, що під документами зі спеціальними засобами захисту від фальсифікації розуміються документи, що надають права або звільняють від обов'язків, паперові грошові знаки, цінні папери, акцизні та спеціальні марки, а також інші документи, яким надається сукупність властивостей [53, с.23].

В Україні повноваженнями з видання різних документів мають всі гілки влади. У процесі правозастосовчої діяльності органів влади видаються

такі документи, як: рішення, укази, розпорядження, постанови, накази, інструкції тощо .

У свою чергу організації, установи, підприємства видають різні локальні акти, що включають інструкції, статuti, положення.

Класифікувати документи на види можна за різними підставах:

1. Службові і особисті документи.

До особистих документів можна віднести заяви, автобіографії, анкети та інші. Службові документи складаються від імені тієї чи іншої організації.

У свою чергу, службові документи можна розділити на:

-організаційні: статут і структура підприємства, положення про структурні підрозділи підприємства, правила внутрішнього трудового розпорядку, посадові інструкції працівників;

-розпорядчі: укази, постанови, рішення, накази, вказівки, розпорядження.

2. За змістом. Документи діляться на організаційно- розпоряджувальні, фінансово-розрахункові, за особовим складом та ін.

3. За способом фіксації інформації документи можна розділити відповідно від виду їх матеріального носія (папір, магнітні диски, фото / кіно плівка та ін.):

-рукописні (заяви, розписки);

-письмові (друковані);

-образотворчі;

-графічні;

-фотодокументи;

-кіно / відео документи.

4. За термінами зберігання:

-Документи постійного терміну зберігання;

-документи довготривалого зберігання (понад 10 років);

-тимчасового зберігання (до 10 років).

5. За стадіями створення самого документа.

Оригінал - документ офіційного походження в остаточній редакції, засвідчений відповідним шляхом.

Дублікат документа - повторний примірник першотвору документу 26 .

Є.П. Іщенко пропонує таку класифікацію документів:

1. Письмові - рукописні та машинописні тексти, цифровий, нотний, шифрувальний лист;
2. Графічні документи, що включають в себе малюнки, схеми, плани креслення;
3. Комп'ютерні документи - машинограми, роздруківки, лазерні диски CD-ROM, дискети, флеш-карти, що містять значущу для справи інформацію в електронному (машинному) або паперовому варіанті;
4. Фото-, кіно-, відео-, фоно-документи, що відобразили в аналоговому або цифровому вигляді образну і (або) звукову інформацію про підготовці, вчиненні або приховуванні слідів злочинів [32, с.45].

У свою чергу А.І. Бастрикін класифікує документи за способом фіксації інформації, поділяючи їх на такі видові категорії:

1. Письмові, до яких він відносить документи, де результат розумової діяльності людини свідомо закріплений (зафіксований) за допомогою поєднання письмових знаків (літери алфавіту, цифри), мають певне смислове значення в тій чи іншій системі писемності, рукописних, машинописним, типографським способом;
2. Графічні - документи, в яких результати розумової діяльності людини закріплені за допомогою графічних засобів (точки, лінії, контури, фігури і т.п.), як безпосередньо самою людиною, так і за допомогою технічних засобів;
3. Фонодокументи, в яких результати розумової діяльності людини в формі усного мовлення свідомо закріплені за допомоги звукозаписних засобів;
4. Машинні або електронні документи, що створюються при допомогі комп'ютерів [23, с.56].

Таким чином, аналізуючи різні точки зору і класифікації документів, ми можемо зробити висновок про те, що документи - це матеріальні докази, як письмові, так і речові, вони містять в собі інформацію про юридично значимі факти.

Документи можуть містити в собі сліди кримінального впливу на їх зміст або вони самі можуть бути предметом злочинного посягання, виступаючи при цьому в ролі речового доказу.

1.2. Загальна характеристика засобів захисту документів від підробки

Захист документів – це спосіб надання йому таких властивостей, які дозволяють у тій чи іншій мірі утруднити повну чи часткову його підробку.

Усі види захисних засобів можна поділити на три групи:

- ті, які утрудняють відтворення бланка документа, тобто його повну підробку;
- ті, які утрудняють часткову підробку у документі, тобто підчистку, дописку, переклеювання фотографії тощо;
- приховані захисні засоби, що полегшують встановлення автентичності бланка документа [13, с.65].

Перші два види захисту доступні для масового контролю справжності документа, захист третьої групи виявляється лише при детальному лабораторному дослідженні.

До засобів захисту документів відносяться: спеціальні матеріали, насамперед, спеціальний папір, спосіб нанесення поліграфічного зображення та його якість, захисна сітка та інші спеціальні матеріали.

Тобто можна виділити технологічний, хімічний, поліграфічний та комбінований захист документа.

Технологічний захист документа може бути забезпечений способом виготовлення самого документа (наприклад, виготовлення документа з однієї безперервної смуги паперу) і способом виготовлення паперу (введення різних включень, водяних знаків і т.д.).

Розглядаючи технологічний захист документів, важливо мати загальні уявлення про те, як виготовляється папір, щоб розуміти відмінності його сортів та оцінювати їх характеристики.

Одним з найважливіших методів захисту документів від зміни їх первісного змісту є застосування для їх виготовлення спеціального паперу

(технологічний метод), виробництво якого є скрутним і важко відтвореним в кустарних умовах.

До поліграфічних методів автор відносить такі прийоми, як створення малюнка на папері за допомогою різноманітної друку (у даному випадку захистом документа виступає неможливість повторення оригінального малюнка через складність відтворення) [12, с.55].

Фізико-хімічний захист заснований на використанні в складах матеріалів документів добавок хімічних речовин, наявність яких може бути визначено спеціальними методами.

Найбільш часто фальсифікації піддаються грошові знаки.

Грошові знаки друкують на високоякісному міцному папері, спеціально призначеному для друку банкнот.

Як правило, папір грошових знаків містить водяний знак - видиме на просвіт чергування темніших і більш світлих ділянок (рис. 1).

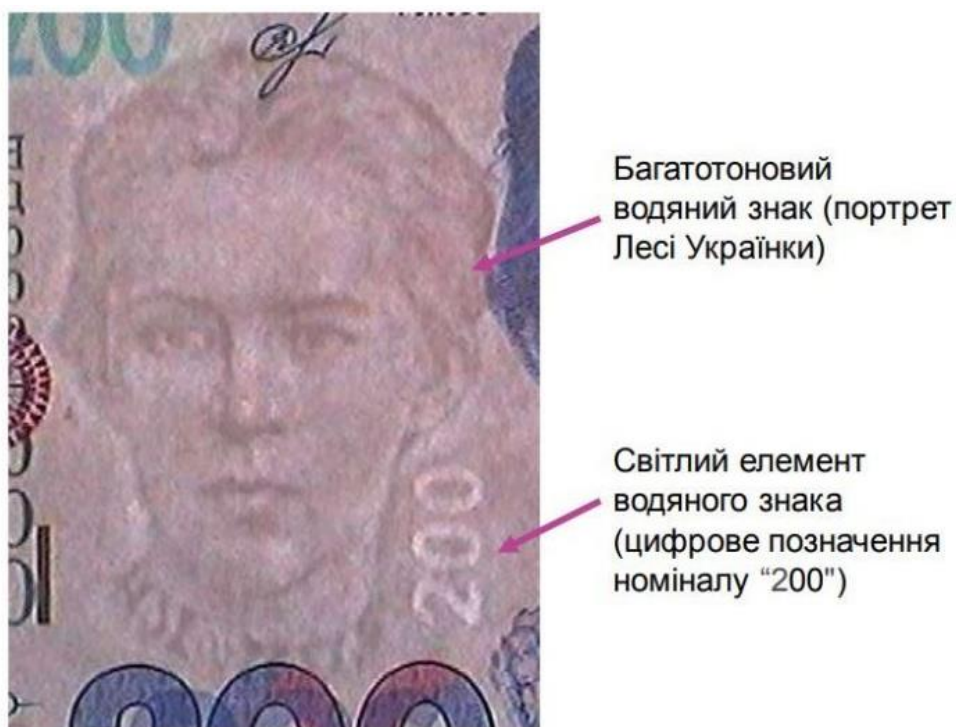


Рис.1.Водяні знаки на грошовій купюрі

Джерело [1, с.135]

Водяний знак повинен добре бути видним на просвіт і мати злегка розмиті нечіткі контури.

Це пов'язано з тим, що товщина паперу змінюється плавно.

Розрізняють локальний водяний знак - малюнок, розташований в певному місці банкноти (зазвичай на купонному полі), і загальний водяний знак - безперервно повторюваний малюнок, розташований по всьому полю купюри.

Водяні знаки можуть виходити безпосередньо під час відливу паперу за рахунок рельєфу відливної сітки, додає різну товщину ділянках паперу. Іноді водяні знаки отримують шляхом напресовки малюнка на зволожений папір або шляхом підпечатки зображення спеціальними складами.

Знаки можуть бути однотоновими, двухтоновими і багатотоновими.

У папір банкнот в процесі відливу додають захисні волокна різних кольорів.

Волокна хаотично розташовані на папері і знаходяться як в товщі, так і на поверхні паперу. Іноді також на стадії відливу в папір банкнот можуть вводитися кольорові включення, виконані з полімерної плівки, в формі гуртків або багатокутників (так звані конфетті).

Папір грошових знаків не містить оптичного відбілювача і тому в ультрафіолетовому світлі (довжина хвилі 366 нм) виглядає темною.

Папір же загального призначення буде люмінісцирувати блакитним або яскраво-блакитним кольором . Однак слід зауважити, що якщо грошовий квиток потрапив в розчин прального порошку (наприклад, при випадковому пранні), то папір адсорбує порошок і буде люмінісцирувати в УФ-променях.

При виготовленні паперу в неї може бути введена упірнююча захисна нитка, що представляє собою металізовану пластикову смужку (рис. 2).



Рис.2.Захисна стрічка

Джерело [5, с.87]

Захисна нитка - це вузька (шириною 1-2 мм) смужка полімерного матеріалу, впроваджена в папір в процесі її виготовлення. За зовнішнім виглядом захисні нитки дуже різноманітні, вони можуть бути, як повністю приховані в папері, так і бути пірнаючими.

Приховані нитки видно виключно на просвіт, а пірнаючі - фрагментарно виступають на поверхню паперу, як правило, у вигляді пунктиру.

Металізовані нитки, крім того, можуть володіти магнітними властивостями, а прозорі нитки можуть люмінесціювати будь-яким кольором при просвічуванні їх ультрафіолетовими променями.

Один з ефективних шляхів захисту грошових знаків - поліграфічний захист, який здійснюється за допомогою використання таких, що ускладнюють копіювання особливих способів друку, малюнків друкованих форм, із застосуванням спеціальних фарб. для друкування бланків і банкнот

використовують способи високого, плоского, глибокого, трафаретного, орловського, ірисового друку.

Форми високого друку влаштовані таким чином, що рельєфні друкують елементи розташовані в одній площині і вище, ніж пробільні елементи. При друці аркуш паперу притискають до друкуючої форми, і та, що перебуває на друкуючих елементах фарба видавлюється до краях елементів.

Високий друк характеризується тим, що друкують елементи друкованої форми підносяться над прогалинами.

На формах, що підносяться (наприклад, за допомогою напівеластичного барвистого валика) рівномірним шаром наноситься фарба, яка потім у вигляді відбитка під заданим тиском переноситься на папір.

Вторинним проявом при дослідженні високого друку є слабовиражена залишкова локальна деформація паперової підкладки в місцях нанесення барвника, обумовлена необхідним тиском друкованої форми на папір при перенесенні фарби [22, с.34].

Дана деформація називається натиском, в цілому повторює конфігурацію друкуючих елементів у вигляді відповідного вдавненого рельєфу паперу, який чітко виділяється при світлі.

Глибокий друк, навпаки, характеризується тим, що елементи на друкованій формі знаходяться нижче пробільних, тобто, поглиблені.

Різна глибина друкуючих елементів, заповнених фарбою, передбачає і різну товщину перенесеного на паперовій основі барвистого шару, а, отже, і різну насиченість тих чи інших ділянок, де відтворюється зображення [19, с.45].

При друці фарба з форм прилипає до паперу і при висиханні утворює виступаючий над поверхнею барвистий шар досить великої товщини, який легко відчутти на дотик.

У формах офсетного друку друкують і пробільні елементи, розташовані в одній площині. Процес друку з таких форм заснований на

виборчому змочуванні пробільних елементів водою, а друкувальних - жирної фарбою.

Виготовлення друкованої форми зводиться до отримання на поверхні формного матеріалу стійких плівок.

На думку П.Н Афоніна, найбільшого поширення набули монометалічні і біметалічні друковані форми [38, с.42].

В якості формної основи використовуються пластини з алюмінію або сталі.

Ще одним способом захисту документів є метод «Орловського друку» (рис.3).



Рис.3.Орловський друк

Джерело [39, с.49]

Даний метод є різновидом офсетного друку, при якому в елементах одержуваних зображень присутній перехід одного кольору в інший. При цьому межа переходу є абсолютно чітко суміщеною, відсутні перекося і розриви штрихів, накладення одного кольору на інший.

Спосіб названий за прізвищем техніка І.І. Орлова, який в кінці XIX в. винайшов спосіб багатобарвного друкування.

Сутність його полягала в одночасному нанесенні за один відбиток на папір різних тонів і фарб з однієї друкованої форми.

Для орловського друку використовується складне високоточне обладнання. Відтворити ефект орловського друку звичайними класичними способами друку неможливо.

Ефект орловського друку використовується при виконанні багатобарвного зображення формами для високого друку і виражається у нанесенні малюнка, (наприклад фонові захисної сітки) , що друкуються різними за кольором фарбами із забезпеченням точного збігу лінії фонові сітки і різкого розмежування переходу від одного кольору в інший [16, с.65].

Орловський друк є різновидом офсетного друку.

При ірисовому друці в елементах зображень присутній плавний перехід одного кольору в інший. Зазвичай таким способом друку друкують гільоширні сітки.

Гільйошування - нанесення на папір спеціальним типографським верстатом орнаментального візерунка у вигляді сітки або хвилястих ліній на банкнотах [26, с.85].

Фізико-хімічний захист документа включає в себе способи магнітного захисту, засновані на введенні феромагнітних компонентів в складові частини цінних паперів, в результаті якого вони набувають магнітні властивості.

Діагностика наявності феромагнітних компонентів і їх топографії (розподілу за цінним папером) здійснюється за допомогою детекторів, вбудованих в відповідні пристрої, або спеціальних візуалізаторів типу «МАГ».

В окремих випадках діагностика феромагнітних частинок можлива за допомогою постійних магнітів невеликого розміру. Феромагнітні частки найбільш часто вводяться в поліграфічні фарби і, таким чином, магнітні властивості набувають відповідні фрагменти зображень і окремі реквізити, наприклад, номери, вихідні дані і т.п. ефективність магнітної захисту може бути значно підвищена при локальному розподілі феромагнітних компонентів в відбитках.

Люмінісцируючі фарби – люмінісцируючі при опроміненні ультрафіолетовим світлом фарби непомітні при розгляданні документа у видимому світлі. Метамерні фарби - застосовуються ІК-метамерні фарби, коли частина зображення, що виглядає єдиним у видимому спектрі, змінюється при спостереженні в інфрачервоному діапазоні. голографічна захист банкнот. При зміні нахилу банкноти колір емблеми міняється з малинового на золотисто-зелений [27, с.187].

Таким чином, можна зробити висновок, що загальною функцією захисту документа є створення комплексу особливостей, що здійснюються за допомогою візуальних характеристик і спеціальних технологій, які дозволяють ідентифікувати документ як справжній і відрізнити його від підробленого. Захист може бути технологічним, поліграфічним, хімічним і комбінованим.

1.3. Способи підробки документів із спеціальними засобами захисту та їх ознаки

Вибір способу підробки обумовлений наявністю у суб'єкта відповідних матеріалів та обладнання, а також його професійними навичками та кримінальним досвідом.

Слід розрізняти часткову та повну підробку.

У першому випадку на оригіналі змінюють якийсь із його реквізитів, наприклад, цифрове позначення номіналу грошової купюри. У документах, що засвідчують особу, що дають права, що звільняють від обов'язків, часто зустрічаються такі способи часткового підроблення як дописка, підчистка, заміна фотокартки, листів тощо.

У разі повної підробки чистого листа різними способами надається видимість справжнього документа. При цьому застосовуються нерегламентовані матеріали та технологічні процеси. Це може бути як грубий виріб, так і кваліфікований, виконаний на високому технологічному рівні.

Повна підробка документа, забезпеченого захисними засобами, хоча й зустрічається значно рідше, ніж часткова його підробка, проте має місце.

Особливість часткової підробки полягає в тому, що на оригіналі документа зміні піддається будь-який його реквізит. Це може бути підчищення з подальшою допискою або без неї, хімічний вплив на барвник (травлення, змивання), заміна листів, фотокартки, фальсифікація відбитків печаток, штампів.

«Підчистка - це видалення тексту механічно, тобто шляхом стирання гумкою або гострими предметами: ножем, лезом бритви і т.д.» [31, с.65].

В результаті підчищення порушується цілісність поверхневого шару паперу, що виявляється в скуйовдженості волокон паперу, особливо чітко спостерігаються при освітленні.

Шар паперу стає тоншим через зняття верхнього шару з штрихами тексту. Дана ознака можна спостерігати при огляді документа в минаючому світлі (на просвіт).

Спільно з верхнім шаром паперу видаляються або істотно пошкоджуються лінії захисної фонові сітки, друкарського лініювання, штрихи виконаного тексту. Ці ознаки можна легко виявити при огляді документа за допомогою лупи або мікроскопа. При цьому спостерігаються також і такі ознаки, як підмалювання з метою маскуванню пошкоджених ліній захисної сітки, інша мікроструктура штрихів, заново виконані на ділянці підчищення записів, залишки штрихів первинного тексту, особливо на паперах низького якості при виконанні записів рідкими барвниками [17, с.43].

Щоб виявити підчищення на папері високої якості, іноді застосовують такий метод, як обкурювання поверхні документа парами йоду або запилення порошками. Так само для виявлення підчищених записів застосовуються фізико-хімічні методи дослідження, які дозволяють посилити контраст між фоном (поверхня паперу і документа) і слабо видимими залишками штрихів, викликати люмінесценцію початкових записів як видиму, так і в інфрачервоній області спектра, використовувати відмінність фізико-хімічних властивостей барвників початкового і знову виконаного тексту.

Якщо підчищення проводилося за штрихами, початкові записи можуть бути встановлені оглядом і фотографуванням в прохідному світлі. Початкові записи іноді можна встановити по слідах тиску на зворотному боці документа або на аркуші паперу, що служив підкладкою при виконанні початкового тексту. Сліди тиску виявляються оглядом в світлі.

Травлення - це спосіб видалення первісного запису (або її частини) хімічним шляхом за рахунок знебарвлення барвника штрихів, зазнає впливу хімічними реактивами, такими як кислоти, луги, окислювачі. В основному тому, що травленню піддаються документи, виготовлені на високоякісному

папері, за умови, що рукописний текст виконаний звичайними канцелярськими чорнилом або чорнилом для авторучок [29, с.49].

Спеціальне чорнило, більшість паст для кулькових ручок, туш не схильні до дії хімічних реактивів, тому їх витравити практично неможливо.

При криміналістичному дослідженні документів, щодо яких передбачається, що вони піддавалися травленню, виникають наступні питання:

- 1) чи мало місце травлення;
- 2) які ділянки документа піддавалися травленню;
- 3) якою речовиною здійснювалося травлення;
- 4) який зміст витравлених записів.

До ознак травлення можна віднести:

- 1) на поверхні паперу матові зони, жовті, білі плями;
- 2) пошкодження паперу;
- 3) біля ділянки, де проводилося травлення, змінюється колір і з'являються розплави в штрихах записів;
- 4) зміна кольору лініюванням, захисної сітки і інших друкованих елементів документа на місці травлення і по сусідству з ним;
- 5) розплив, знебарвлення або зміна забарвлення пізніших штрихів, написаних на витравлених місцях;
- 6) залишки штрихів первісного запису;
- 7) наявність на папері документа слідів речовин, які застосовувались для травлення.

Внаслідок розчинення проклейки паперу може призвести до матової зони. Їх виявляють при огляді поверхні документа під косим кутом зору. Жовті і білі плями виникають в результаті знебарвлення барвників, використаних для підсвічування паперової маси в процесі виробництва паперу, а також внаслідок зміни проклейки під дією, що трує речовини.

Якщо документ був виконаний на кольоровому папері, то речовини, які травлять знебарвлюючи фон або змінюючи його забарвлення, залишають в

місцях, що піддавалися травленню, плями, що відрізняють витравлену ділянку від паперу інших місць документа.

В основному травлячі речовини пошкоджують папір, він стає ламким, шорстким, виникають розриви. Описані явища часом виступають не відразу після травлення, але виявляються через деякий час, вже після того, як підроблений документ був випущений злочинцем в обіг [33, с.76].

Після травлення в багатьох випадках на папері залишаються сліди речовин, які застосовувалися злочинцем. Виявити склад цих речовин можливо тільки в лабораторних умовах. Рекомендується в усіх випадках оглядати і досліджувати сумнівні документи в невидимих променях електромагнітного спектра. Більшість таких речовин люмінісцирують в ультрафіолетових променях.

Різниця в характері люмінесценції поверхні паперу (за інтенсивністю і кольором) найчастіше є свідченням виробленого травлення. В деяких випадках під дією ультрафіолетових променів виникає видима люмінесценція штрихів первісного тексту.

Якщо документ висвітлюється синьо-зеленою ділянкою спектра, то люмінесценція витравленого тексту може відбуватися і в області невидимих інфрачервоних променів [18, с.87].

Факт того, що виявлення початкових записів встановлюється хімічними методами дослідження. У таких випадках вживають заходів обережності, щоб не пошкодити документ. Для видалення первинного тексту, крім того, що труїть, вдаються до змивання.

Змивання здійснюється розчиненням барвника штрихів водою, спиртом, іншими розчинниками, а також речовинами комбінованої дії, такими як, синтетичні миючі засоби.

Способи виявлення змитих записів такі ж, як при відновленні витравлених. «Дописка (або приписка) - це вид зміни початкового змісту документа шляхом внесення в текст нових записів або окремих письмових

знаків, а іноді - окремих штрихів, що змінюють зміст і значення написаного раніше» [34, с.87].

Дописка проводиться зазвичай на вільних від тексту ділянках документа за допомогою спеціально підібраних за кольором матеріалів листи. В основному дописки виробляються з метою підробленого збільшення суми виданих грошей, кількості товарів, обсягу виконаних робіт і т.д. Злочинець, вносячи в документ підроблені записи, намагається зробити це непомітно. Однак при криміналістичному дослідженні документа розпізнати дописки не складає особливих труднощів.

Для встановлення дописки використовуються дві групи ознак, які дозволяють диференціювати основний текст і текст дописки: ознаки почерку і фізико-хімічні властивості матеріалів штрихів.

Ознаки почерку мають значення в тих випадках, коли дописані окремі слова або цілі фрази. Навіть якщо дописка проводилася тією же самою особою, яка виконувала початковий текст, дописаний фрагмент зазвичай відрізняється від основного тексту за такими ознаками, як розмір і розгін почерку, напрямок і форма лінії рядка, розмір інтервалів між словами, незвичайне розташування записів щодо основного тексту [35, с.91].

До ознак дописки, які засновані на відмінності фізико-хімічних властивостей матеріалів листи, які застосовувалися при виконанні початкового і дописаного тексту, можна віднести:

- відмінність ступеня вдавненості;
- відмінність ширини і мікроструктури штрихів;
- відмінність матеріалів листа;
- особливості використаних тих, які пишуть приладів і підкладки;
- відмінність ознак, що відображають склад матеріалів листа.

Різниця ознак, які відображають склад матеріалів листа, в себе включає:

- колір і відтінок, який встановлюється методами кольоровиділення, кольоровідмінність за допомогою світлофільтрів, а також спектрофотометрією, лазерної спектроскопією, телевізійною технікою;

- здатність відображати і поглинати інфрачервоні і ультрафіолетові промені;

- люмінесценція штрихів або їх відбитків на полімерній плівці, обробленої органічними розчинниками.

- копіювальна здатність штрихів, обумовлена відмінністю складу матеріалів листа або часом їх нанесення (свіжі штрихи копіюються краще);

- компонентний склад і домішки.

Одним із способів встановлення дописок є дослідження пересічних штрихів основного і дописаного тексту з метою визначення хронологічної послідовності їх виконання по спеціально розробленими методиками з використанням мікроскопії, люмінесцентного аналізу, щупів профілювання, копіювальних методів і т.і. [36, с.43].

Іноді дописка може бути встановлена шляхом застосування методики визначення давності виконання порівнюваних записів. На сьогоднішній день існує кілька методик визначення часу виконання записів пасти кулькових ручок.

Доцільність застосування кожної методики залежить від типу пасти кулькової ручки і від періоду, коли перевіряється. Важливою ознакою дописки є незвичайне розташування доданих слів або цифр щодо первинних записів.

«Додрукування - це додавання нових слів, знаків або частини машинописного тексту» [36, с.23].

До основних ознак додруківки відносять:

- розбіжність горизонтальності розташування друкованих знаків в рядку;

- відмінності розміру і малюнка однойменних друкованих знаків, кольору барвника стрічки;

- різниця в дефектах шрифту і механізму, якщо додруківка проводилася на іншій друкарській машині;

- різна люмінесценція знаків в додрукованих і справжніх реквізитах при огляді в ультрафіолетових променях.

Якщо текст додрукований на тій же машині, перевіряють збіг ліній рядків основного і додрукованого текстів, інтенсивність барвника в штрихах і деякі інші ознаки.

Виправлення тексту - часткові зміни в документах шляхом переробки одних знаків в інші. У виправлених письмових знаках спостерігається здвоєність, потовщені штрихи, зайві елементи, що залишилися від колишнього знаку. Іноді ці елементи підчищаються, внаслідок чого з'являються ще й ознаки підчищення [30, с.54].

Заміна фотокарток на документах проводиться, як правило, в таких документах, що засвідчують особу, як паспорт, водійських посвідченнях і т.і., або в документах, що свідчать про наявність у власника певних прав: дипломах, свідоцтвах, технічних паспортах і т.і.

«Найбільш поширеними способами заміни фотокартки є:

1) повна заміна фотографії власника документа фотографією іншої особи.

В цьому випадку присутні наступні ознаки: відсутність продовження відбитка печатки на фотографії і на бланку документа; розбіжність розміру радіуса кола, кольору барвника, тексту; відмінність розмірів і конфігурацій шрифту; присутність ознак підробки частини відбитка печатки, наявної на фотографії;

2) монтаж фотокартки - це часткова заміна фотографії, коли частина справжньої з відбитком печатки залишається на документі, а інша, з фотокарткою іншої особи, монтується по лінії окружності відбитка друку.

Така підробка може бути виявлена при перегибанні фотокартки по лінії контуру відбитка печатки, можна спостерігати не збіг фотографічного

зображення; різниця щільності частин справжньої фотографії і тієї, що монтується;

3) нанесення на знову наліплену фотокартку емульсійного шару фотокартки справжнього власника до частини відбитка печатки.

Цей спосіб підробки має наступні ознаки: наявність лінії розрізу емульсійного шару, відставання від підкладки його країв і зморщеність цього шару; розпливаючись барвника в штрихах відбитка, так як відділення цього шару проводиться шляхом зволоження; різна щільність фону і розбіжність зображень на окремих частинах фотографії та ін. » [36, с.54].

Заміна частин документа може бути проведена в багатосторінкових документах (паспорт, трудова книжка і т.п.).

Ознаками заміни аркушів в документі є відмінності в нумерації сторінок, серії та номерів (в паспортах), в ступені забруднення, відмінності розмірів листів, їх кольору, наявність зайвих слідів проколу від скріпок, сліди переробки нумерації шляхом підмалювання, підклеювання і т.і.

Бувають випадки виготовлення документа шляхом монтажу з декількох частин різних документів, особливо при підробці старих, зношених документів. В цьому випадку відмінності можуть бути виявлені при дослідженні паперу, речовини штрихів тексту, почерку, якими виконаний текст всіх частин документа.

Повна підробка полягає в тому, що документ створюється цілком зі усіма його реквізитами, з орієнтиром на справжній. Чистому аркушу паперу при повній підробці намагаються надати видимість справжнього документа.

Це може бути виконано грубим способом або кваліфікованим.

Кваліфікована підробка виконується з відтворенням деяких властивостей технологічного захисту документа від підробки: спеціальний папір, спеціальні барвники, і т.д. Підробка спеціального паперу з усіма його властивостями захисту досить складна, тому зустрічається доволі рідко. При дослідженні паперу вивчаються його фізичні властивості: маса, товщина,

щільність паперу, ступінь його проклейки, міцність на розрив, гладкість, колір, світлопроникність, як вона люмінесцює в УФ - променях [32, с.54].

При підробці документа намагаються імітувати водяні знаки.

Існує кілька способів такої імітації:

- малювання або нанесення відтиску з друкарської форми;
- малювання або нанесення відтиску жировмісними речовинами;
- підчищення верхнього шару паперу предметом з гострими краями або таким, що володіє абразивними властивостями;
- тиснення зображення водяного знаку за допомогою металевого кліше на попередньо зволоженому папері;
- склеювання двох листів паперу з імітацією водяного знаку.

При підробці дипломів або цінних паперів зустрічаються більш складні способи імітації водяних знаків. Наприклад, фоновий папір запечатується фарбою, що має невелику оптичну щільність і гасить УФ-люмінесценцію паперу, але залишають при цьому незапечатані місця у вигляді зображень водяних знаків. Після цього з невеликим зсувом наносять друге зображення водяного знака.

Імітація захисної нитки, яка, розташована в товщі паперу, відтворюється надпечаткою зображення нитки на одній з внутрішніх сторін двох склеєних аркушів або розміщенням між ними вузької смуги з різного матеріалу. Різноманітність видів захисних ниток в справжніх документах змушує фальшивомонетників використовувати різні способи їх комбінації для відтворення цього захисного елемента на підроблених документах і грошових квитках [30, с.54].

До найбільш простих способів імітації захисної нитки можна віднести зображення, виконані на зовнішній стороні (монолітного аркуша паперу) або на внутрішній поверхні одного з листів (у разі склеювання паперу з двох аркушів): електрофотографія, струменевим друком, вручну пишуть приладом, а також виконанням зображення смуги білим барвником речовиною.

Зустрічаються імітації, виконані більш складними способами: приклейка полімерної металізованої або деметалізованих нитки або фольги; фольгирование по тонеру; тиснення сріблястою фольгою.

При розгляді таких імітацій в світлі може спостерігатися розбіжність контурів зображень видимих ділянок захисної нитки з контурами захисної нитки, що знаходиться всередині паперового листа. Імітація волокон, які впроваджують в папір, здійснюється малюванням або надпечаткою кольоровою фарбою.

Для виявлення такого роду підробки необхідно підняти волокно гострим предметом. Справжнє волокно має відокремитися. Для виробу документів, що мають спеціальні засоби захисту, застосовують різні види поліграфічних фарб.

На сьогоднішній день в продажі є фарби, які по флуоресцентним властивостями схожі з фарбами, які використовують при виготовленні документів. Фарби, які мають магнітні властивості також легко придбати. Таким чином, захист документа від підробки полягає не в самому використанні флуоресціюючих або магнітних фарб, а в створенні з їх допомогою дискретних оптичних і магнітних полів, конфігурація яких є важко відтвореним елементом захисту [28, с.65].

Розглянемо детальніше способи повної підробки реквізитів документів із спеціальними засобами захисту:

-Малювання. Даний спосіб підробки документів значно варіаційний і носить суб'єктивний характер. До відмітних ознак мальованого виробу від оригіналу можна віднести: спрощення або відсутність реквізитів, спотворення передачі кольору, наявність орфографічних помилок, неточність у знаходженні реквізитів.

-Засоби репрографії - це програмний комплекс на базі ПК, призначений для копіювання документів. Підробки, виконані цифровими репрографічними пристроями, складають значну частину із загального обсягу підроблених документів. При підробці таким способом спочатку сканується

лицьовий та зворотний бік документа, а потім їх зображення переносяться на папір.

Інший автоматизований спосіб підробки документів пов'язаний з використанням кольорових електрофотографічних копіювальних пристроїв. При повній підробці документів зі спеціальними засобами захисту, фотографічним способом з використанням кольорового фотопаперу можливе досягнення високого ступеня подібності з оригіналом по топографічними ознаками і передачі кольору. Але такі підробки легко розпізнати, так як для їх виготовлення використовуються спеціальні матеріали, до яких належить спеціальний гідрофобний папір з нанесеним на її поверхню фотоемульсійним шаром.

Зображення на виявленому фотопапері будується у внутрішніх шарах фотоемульсії. Дрібні деталі малюнка, мікротекст не відображаються, оскільки при фотозйомці для отримання загального вигляду документа фотоапарат розташовують від нього на такій відстані, яка не дозволяє об'єктиву передати на фотоматеріалі окремо дрібні деталі оригіналу [36, с.54].

-Поліграфічний спосіб підробки. Підробки, виконані поліграфічним способом, становлять найбільшу небезпеку, тому що дозволяє наблизити якість зображення на підробці до оригіналу.

Поліграфічний спосіб підробки документів має два різновиди, які визначаються двома технологіями друку: растрової і багатобарвної.

Необхідно враховувати можливість їх комбінації, наприклад, при ретушуванні дрібних деталей оригіналу зручно опрацьовувати безперервними штрихами і, якщо колір таких зображень не збігається з квітами реєстрового набору, для них виготовляється окрема друкована форма. При багатокольоровому друці число друкованих циклів не регламентується апріорно заданими кольорами - воно дорівнює кількості виділених на оригіналі одноколірних ділянок.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ІЗ СПЕЦІАЛЬНИМИ ЗАСОБАМИ ЗАХИСТУ

2.1. Предмет, об'єкти, завдання криміналістичного дослідження документів із спеціальними засобами захисту

Об'єкти криміналістичної експертизи документів поділяються на такі різновиди:

- Безпосередньо документи;
- Матеріали, на підставі яких виготовлялися документи;
- Технічні та допоміжні засоби, за допомогою яких проводилося нанесення реквізитів документів;
- Речовини, які застосовувалися при зміні структури та змісту первинних об'єктів дослідження;
- Засоби, які використовувалися при виготовленні зразків документів.

Об'єкти експертизи – це своєрідні носії інформації, які можуть бути вивчені для встановлення низки певних фактів. Вони допомагають визначити обставини виготовлення, початковий та подальший зміст документа, їх

тотожність та аналогію засобів виготовлення, а також відповідність окремих частин цілому та навпаки [21, с.87].

Криміналістична експертиза документів (КЕД) проводиться у цілях:

- встановлення способу виготовлення документа, визначення використаних при цьому технічних засобів та матеріалів;

- встановлення факту внесення до документа будь-яких змін;

- відновлення змісту змінених та ушкоджених документів.

Діагностичні:

- визначення способу виготовлення документа та його частин;

- встановлення факту та способу внесення змін до документа або його частини;

- встановлення роду, виду документа;

- встановлення початкового змісту документа (виявлення невидимих, замазаних, витруєних, підчищених записів, текстів на згорілих документах, а також виявлення текстів за вдавненими штрихами та ін.) і т.і. [36, с.65].

Криміналістичне дослідження документів буває двох видів: почеркознавче та технічне. Відрізняються вони тим, що в першому випадку експерти працюють із символічною інформацією (рукописними чи друкованими літерами, цифрами, символами), а в другому – з матеріалом документа (наприклад, з речовими ознаками, що характеризують виконавця рукопису). Технічне дослідження зробленого напису, наприклад, можна проводити при встановленні справжності картини – спеціальним чином досліджується підпис художника [36, с.54].

Для встановлення справжності підпису на паперах застосовується почеркознавча експертиза. Почерк містить своєрідно закодовану інформацію про особистість людини, про обставини та умови виконання рукопису. Завдання експерта, який досліджує рукопис, полягає в тому, щоб отримати максимальний обсяг відомостей, корисних для розслідування та судового розгляду.

Наприклад, завдання криміналістичного дослідження почерку може полягати у встановленні виконавця, його характеристик (стать, вік, фізичні та професійні особливості) або станів при написанні тексту – чи виконавець під впливом алкоголю тощо.

Але найчастіше до експертів звертаються, щоб встановити чи не було на документі підчисток, дописок, травлення та інших фальсифікацій. Це вже технічна судова експертиза документів. Буває, що керівник чи головний бухгалтер організації розписуються на порожньому бланку, а потім шахраї вносять туди необхідний їм текст.

Незважаючи на справжність підпису, якщо експерт встановить, що він був зроблений раніше тексту, документ вважатиметься недійсним. Такі методи можуть допомогти не тільки компаніям, а й приватним особам під час встановлення справжності заповітів, договорів з операцій з нерухомістю чи боргових розписки [36, с.54].

У ході технічної експертизи встановлюється, чи є даний документ підрубкою чи ні. Оцінка його вартості під час цієї експертизи не здійснюється.

Отже, техніко-криміналістична експертиза передбачає досягнення певних завдань у процесі проведення експертного дослідження.

До основних завдань подібної експертизи відносяться:

1. Визначення способу виготовлення документації;
2. Встановлення давності створення документів;
3. Визначення повної інформації щодо реквізитів – їх дати нанесення, зміни, підроблення, наявності нечитаних чи невидимих реквізитів, їхнього первісного змісту;
4. Визначення технічних засобів, які використовувалися при виготовлення документації.

Таким чином, із завдань експертизи можна вивести питання, на які у процесі дослідження можуть дати відповіді фахівці.

До питань відносяться наступні:

1. Чи нанесено відбиток печатки в досліджуваному документі, печаткою (кліше), зразки якої представлені на дослідження/як порівняльні?
2. Одним чи різним кліше друку виконані відбитки в документі?
3. Який зміст записів, підписів та інших реквізитів, які були змінені будь-яким чином, включаючи витравлення, підчистки, закреслення, перекриття, штучне старіння, копіювання та повторного відтворення?
4. Які технічні засоби використовувалися для відтворення чи зміни документа?
5. Чи існують будь-які зміни в оригінальному змісті документа/чи є у документі ознаки монтажу?
6. На одному або різних принтерах виконані аркуші документа, поданого на дослідження?
7. Яким чином виконаний друкований текст у досліджуваному документі?
8. Коли (орієнтовні або точні дати) були внесені зміни до документації?
9. У якій послідовності виготовлялися реквізити, які особливості нанесення штрихів?
10. Яким способом виконано підпис, розташований у документі [36, с.56]?

Незалежна криміналістична експертиза тісно переплітається і з іншими видами криміналістичних досліджень. Зокрема, на практиці часто виникає необхідність проведення почеркознавчої експертизи для отримання найбільш точної інформації не тільки про документ, а й про особу, яка вносила зміни, а також експертизи давності створення документів, що дозволяє встановити період створення досліджуваного документа.

Криміналістична експертиза документів передбачає встановлення фактичних обставин, пов'язаних із документами, їх виготовленням, реквізитами та іншими значущими даними, які мають цінність при розгляді справ у рамках кримінального та цивільного судочинства.

Експертиза документів включає комплексне дослідження всіх їх елементів. Сюди належать матеріали об'єктів – тобто умовне найменування матеріалів та речовин, що застосовувалися при виготовленні чи зміні документів, основи, реквізитів, записів, відбитків печаток, штампів, а також інші важливі елементи будь-якого документа.

Можливість, точність та достовірність експертного дослідження безпосередньо залежить від матеріалів, що надаються фахівцям, чіткості сформульованих питань та повноти інформації, яка збиралася перед експертизою [37, с.76].

Так, для досягнення перерахованих вище цілей повинна дотримуватися спеціальна процедура зберігання та надання документів на експертизу, а сама постанова на проведення дослідження має містити в собі максимально повну інформацію щодо всіх обставин щодо досліджуваного об'єкта.

Зазначимо, що одна з найпоширеніших цілей експертизи – це проведення ідентифікації, встановлення інформації щодо способу та техніки виконання документів.

Як правило, проводяться такі різновиди ідентифікації:

1. Ідентифікація штампів та печаток за наявними відбитками;
2. Ідентифікація друкарських машинок та принтерів;
3. Ідентифікація коштів, що використовуються у репрографії;
4. Визначення приладу для запису за наявними штрихами;
5. Визначення способу та давності виготовлення досліджуваного об'єкта.

2.2. Технічні засоби і методи дослідження документів із спеціальними засобами захисту та їх вдосконалення

Методика дослідження документів з захисними засобами має певну специфіку. Якщо для вирішення питання про справжність бланка звичайного документа необхідно, як правило, порівнювати досліджуваний документ зі зразками, то підробку документа виду, що розглядається, в більшості випадків можна розпізнати без порівняльного дослідження, оскільки централізоване виготовлення таких документів за єдиною технологією забезпечує їх відповідність затвердженим зразкам [15, с.56].

Перевірений документ може бути визнаний, безумовно, підробленим, коли хоча б окремі його частини виготовлені в інший спосіб, ніж справжні. Це стосується поліграфічного зображення, захисної сітки водяних знаків. Наприклад, якщо зображення нанесене замість глибокого друку за допомогою високого або плоского, можна з впевненістю констатувати підробку.

Дослідження документа визначення його справжності починають з ретельного огляду. При цьому необхідно прочитати весь друкований текст,

переконались у відсутності граматичних помилок, пропусків слів тощо. Необхідно звернути увагу на малюнки – чи не спотворені вони, чи не містять спрощення у виконанні дрібних деталей. Грубе, примітивне підроблення може бути розпізнане вже на початковій стадії дослідження документа.

Наступним етапом є вивчення захисних засобів - водяних знаків, захисної сітки, поліграфічного зображення матеріалів і т.д., але не можна забувати, що підробці піддається і сам папір, на якому виконано бланк документа.

Методика криміналістичного дослідження паперу має два різновиди. Одна з них заснована на визначенні її мікро-, а інша -макрохарактеристик. Перша включає виявлення складу паперу по волокну і її компонентам. Композиція по волокну визначається шляхом порівняльного дослідження мікропрепаратів, приготованих з паперу, що перевіряється, з описом мікроскопічної будови волокон різних сортів целюлози та їх зовнішнім виглядом. Ці дані наводяться у спеціальній літературі. Діагностичне дослідження проклеювальних, барвників, наповнювачів та інших складових компонентного складу паперу здійснюється фізико-хімічними методами. При цьому використовуються крапельні хімічні реакції, емісійний спектральний аналіз, методи тонкошарової та газорідної хроматографії [16, с.65].

При техніко-криміналістичному дослідженні документів використовується досить широкий комплекс методів. Однак у цій роботі будуть розглянуті лише ті з них, які в даний час можуть бути в повному обсязі реалізовані у криміналістичних підрозділах внутрішніх справ.

Візуальне дослідження за особливих умов освітлення:

- дослідження в косопадаючому світлі (тобто при освітленні об'єкта спрямованим пучком світла з кутом падіння променів менше 90°) застосовується виявлення рельєфних слідів тиску від приладів, порушень поверхневого шару паперу, наклеєних ділянок тощо.

При фотографуванні документів у такий спосіб кут освітлення підбирають експериментально. Для виключення впливу сторонніх джерел

світла зйомку проводять у затемненому приміщенні без світлофільтрів. Висвітлення документа може бути одностороннім, двостороннім чи чотиристороннім.

При дослідженні використовують розсіяне денне світло, а також джерела штучного освітлення репродукційних установок. Фотозйомку можна проводити контактним способом або фотокамерою; дослідження при вертикальному освітленні (тобто спостереження об'єкта у світлі, що падає перпендикулярно до його площини) дозволяє фіксувати неоднакову здатність паперу та штрихів тексту документа відбивати світло, що падає за нормаллю, – розсіювати або відбивати дзеркально. Застосовується для диференціації матеріалів письма у штрихах, при виявленні текстів на документах, пошкоджених високою температурою. Для створення вертикального освітлення використовують спеціальні пристрої типу "опак-ілюмінаторів". Фотографування проводиться на репродукційних установках [28, с.65].

2. Візуальне дослідження із застосуванням світлофільтрів (кольороподіл). Метод заснований на вибіркового поглинанні, відображенні або пропущенні світла різних довжин хвиль матеріалами документа. У видимій області спектра (360-680 нм) речовини, що мають різні спектральні характеристики, візуально сприймаються як об'єкти різного кольору. Застосовується виявлення відмінностей у кольорі об'єктів – при виявленні залитих, замазаних, закреслених текстів, посиленні розмаїття між слабовидимими записами, встановленні факту дописки, травлення та інших.

Ефективну спектральну зону та світлофільтр, їй відповідний, можна підібрати на основі правила додаткових кольорів, використовуючи колірне коло. Ефективну спектральну зону можна визначити і досвідченим шляхом, переглядаючи документ через різні світлофільтри. Маючи один за одним кілька скляних світлофільтрів можна отримати досить вузьку зону.

При фотореєстрації результатів дослідження необхідно, щоб спектральна чутливість фотоемульсії відповідала ефективній спектральній зоні, що пропускається світлофільтром.

Найбільш підходять для цієї мети несенсибілізовані, ортохроматичні, панхроматичні та ізопанхроматичні фотоматеріали. У ряді випадків фотографічне кольороподіл можна провести без використання світлофільтрів – із застосуванням фотоматеріалів, не відчужених до кольору штрихів (для посилення розмаїття) або із застосуванням сенсибілізованих фотоматеріалів, відчутних до променів спектра, відповідним кольору штрихів, що послаблюються (для послаблення контрасту) [45, с.23].

Дослідження із застосуванням світлофільтрів проводять двома способами: документ висвітлюють фільтрованим світлом або розглядають через світлофільтри. Як джерела освітлення краще використовувати джерела світла з безперервним спектром випромінювання (лампи-накалювання).

3. Дослідження у відбитих ультрафіолетових променях. Метод заснований на різній здатності штрихів відбивати та пропускати УФО. УФ-область розрізняє три зони - ближню, що примикає до видимого спектру (400-315 нм), середню (315-280 нм) і далеку, ще більш короткохвильову.

Використовується для виявлення знебарвлених записів, слідів травлення та диференціації деяких листів. Як джерела УФО використовують ртутно-кварцові лампи високого та надвисокого тиску різної потужності, люмінесцентні лампи, ксенонові, імпульсні лампи-спалахи. Для реєстрації результатів дослідження найкраще використовувати спеціальні контрастні та несенсибілізовані фотоматеріали, наприклад, фототехнічні плівки ФТ-20, ФТ-30, фотоплівки типу "Мікрат-200", діапозитивні та спектральні платівки. Зйомку проводять із кварцовим об'єктивом, у деяких випадках застосовуються світлофільтри серії УФС [40, с.32].

4. Дослідження у відбитих інфрачервоних променях. Метод заснований на відмінності коефіцієнтів відбиття та поглинання інфрачервоних променів різними речовинами. Використовується для виявлення фактів дописки, підчистки, травлення, змивання, виявлення невидимих та слабовидимих записів. Умови освітлення та зйомки підбираються експериментально залежно від характеру документа.

Джерела випромінювання – лампи високого та надвисокого тиску, лампи розжарювання, газорозрядні, імпульсні та ртутні. Найкраще використовувати світлофільтри КС-18, КС-19, ІКС-1, ІКС-2, ІКС-3. Для фотозйомки використовують фотоматеріали, сенсibilізовані до даної зони спектра, наприклад, І-1, І-2, І-1060, І-500-1100, І-720-940, а також спектрональні плівки [42, с.89].

5. Світлова мікроскопія дає можливість вивчати дрібні об'єкти та їх деталі. Метод застосовується, як виявлення частинок фарбуючих речовин, віддалених записів, вимірювання письмових знаків, глибини трас від приладів, виявлення деформації елементів знаків та інших.

Дослідження проводять як у видимому світлі, так і в інфрачервоних та ультрафіолетових променях. За допомогою світлової мікроскопії проводять дослідження у відбитому і світлі, що проходить у світлому або темному полі, в тіньовому або безтіньовому освітленні, в поляризованому світлі.

Для дослідження застосовуються стереоскопічні мікроскопи типу МБС (дають можливість отримувати об'ємне зображення), МПС-2, ПОЛА (дозволяють проводити дослідження в поляризованому світлі), біологічні та металографічні мікроскопи та ін. [41, с.76].

6. Дифузно-копіювальний метод заснований на властивості деяких речовин дифундувати у фотоімульсійний шар при контакті з фотоматеріалами, що в подальшому призводить до отримання прихованого зображення.

Спосіб застосовується відновлення вицвілих записів, записів, видалених травленням, змиванням, підчисткою, закреслених графітними олівцями чи замазаних тушшю і чорнилом. Метод можна здійснити наступним чином: несенсibilізований фотоматеріал розмочується в дистильованій воді (температура 18-20 ° С) при помаранчевому або червоному світлі протягом 5-10 хв.

У воду можна додати нашатирний спирт (12-15 крапель на 1 л води). Документ щільно притискають до шару емульсійного фотоматеріалу і

поміщають під прес між двома листами негігроскопічного матеріалу (контакт - від декількох секунд до декількох хвилин).

Засвічування здійснюється неактинічним або актинічним світлом, після чого фотоматеріал проявляється.

Існує також і так званий "сухий" дифузно-копіювальний метод. При його застосуванні фотопапір не розмочується у воді, після контакту документа з емульсійним шаром вона натирається вовняною тканиною. Після цього проводиться засвітлення фотоматеріалу та його прояв. Метод застосовується після всіх рекомендованих методів і з крайньою обережністю, оскільки його використання може не тільки змінити зовнішній вигляд, але й, хоча й у поодиноких випадках, призвести до втрати речового доказу [43, с.56].

7. Вологе копіювання. Метод ґрунтується на перенесенні речовин в результаті адсорбції, адгезії або дифузії на новий носій, зволожений розчинником.

Метод використовується для виявлення залитих, замазаних, закреслених текстів, встановлення факту дописки. Для копіювання водорозчинних фарбуючих речовин застосовують зволожений дистильованою водою желатиновий шар відфіксованого фотопаперу або фотоплівки або фільтрувальний папір, а для копіювання розчиняються в органічних розчинниках фарбуючих речовин - полівінілхлоридна плівка (ПХВ), зволожена диметилформамідом, циклогексанолом (1-1). -15 Сек.).

Час контакту підбирається експериментально. Метод змінює зовнішній вигляд документа, тому він може бути застосований тільки після узгодження з особою, що призначила експертизу, і після всіх інших рекомендованих методів дослідження.

8. Адсорбційно-люмінесцентний метод заснований на збільшенні інтенсивності люмінесценції барвників при адсорбуванні їх полімерною плівкою.

Метод застосовується для диференціації матеріалів листи з метою встановлення факту дописки, виявлення замазаних і закреслених текстів. Копіювання виготовляють на полівінілхлоридній плівці за принципом вологого копіювання. Отриманий відбиток опромінюють ультрафіолетовим світлом та вивчають його люмінесценцію [15, с.65].

9. Застосування йодовмісних реагентів.

Метод заснований на здатності йодовмісних реагентів вступати в хімічні реакції з матеріалами документів та вибірково їх забарвлювати в залежності від складу або стану.

Метод застосовується для виявлення слідів підчистки (навіть самих незначних), виявлення текстів, утворених рельєфними штрихами (реактив хлор-цинк-йод), дописки (реактив хлор-магній-йод). Для нанесення реактивів використовується м'який пензлик. Відразу після появи необхідного результату виявлену картину слід сфотографувати.

Метод може значно змінити вид документа, тому його рекомендується застосовувати після решти рекомендованих для дослідження методів.

В даний час в техніко-криміналістичній експертизі документів, крім зазначених вище, застосовуються такі методи, як крапельні хімічні реакції; тонкошарова хроматографія; ультрафіолетова та видима спектроскопія; інфрачервона спектроскопія; дослідження у струмах високої частоти; метод електростатичного репродукування; емісійний спектральний аналіз; рентгеноструктурний аналіз; рентгенівський фазовий аналіз; рентгенофлуоресцентний аналіз; бетарадіографія; фотографування в м'яких рентгенівських променях; профілографія; застосування рідкокристалічних термоіндикаторів; електронна мікроскопія та ін. [44, с.54].

Використання даних методів потребує наявності спеціального обладнання та реактивів, які, як правило, відсутні в експертно-криміналістичних підрозділах, тому на їх розгляді ми не будемо докладно зупинятися.

2.3. Запобігання підробці документів із спеціальними засобами захисту

Переважає більшість вчених та практиків дотримуються думки, що криміналістичний аспект профілактики злочинності полягає у здійсненні слідчим діяльності з виявлення та ліквідації причин та умов, які сприяли скоєнню злочинів.

У світлі цих положень розробка тактичних та методичних питань щодо попередження злочинів бачиться ними у дослідженні проблеми використання слідчим спеціальних знань щодо усунення криміногенних обставин, у застосуванні процесуальних та непроцесуальних запобіжних заходів.

І Я. Фрідман у 1968 році визначив криміналістичну профілактику злочинів як «сукупність заснованих на даних криміналістики та судової експертизи наукових прийомів та засобів, що розробляються, удосконалюються кожним із розділів криміналістики та використовуються криміналістами» [54].

Пізніше І.Я. Фрідман удосконалив поняття криміналістичної превенції. На його думку, «криміналістичне вчення про профілактику вивчає закономірності виникнення обставин, що сприяють правопорушенням, їх виявлення, дослідження, оцінки та використання у запобіжних цілях».

При цьому він вважав, що профілактична діяльність, що здійснюється з використанням даних криміналістичної профілактики, може класифікуватися з таких підстав:

- за метою, тобто може бути спрямована на припинення конкретного злочину; виявлення та усунення умов, що сприяють цьому злочину; запобігання аналогічним злочинам; розробку (на основі експериментів, узагальнень слідчої та експертної практики) різних прийомів, засобів та методик попередження злочинів (наприклад, пропозицій щодо виготовлення спеціальних чорнил, удосконалення обліку матеріальних цінностей), незлочинних правопорушень або нещасних випадків; прогнозування способів скоєння та приховування злочинів;

- за суб'єктами, якими можуть виступати: особа, яка веде дізнання, слідчий, суддя, прокурор, експерт або спеціаліст певного профілю;

- за об'єктами, якими можуть бути різні фактичні обставини, що мають значення для запобігання правопорушенням чи іншій формі профілактики;

- за характером прийомів, які використовуються, засобів та методик, що належать до криміналістичної техніки, тактики та приватної методики;

- стосовно судочинства: процесуальна чи непроцесуальна діяльність; за обсягом і характером матеріалів, що залучаються (однієї слідчої або судової справи — повністю або частково, групи справ);

- за методами пізнання, які застосовуються (порівняння, експеримент, узагальнення);

- за формами відображення результатів профілактичної діяльності [54].

У дослідженні понятійного апарату теорії криміналістичної профілактики вчені традиційно виділяли два напрями, причому одні розробляли теоретичне обґрунтування експертної профілактичної діяльності. Інші займалися вивченням превентивних засад слідчої роботи.

На думку Д.П. Поташник, експертна профілактика має місце в таких видах діяльності експертних криміналістичних установ, як:

- забезпечення органів попереднього розслідування кваліфікованими дослідженнями речових доказів на основі використання сучасних досягнень природничих та технічних наук, що має сприяти невідворотності розкриття злочинів, а отже, кримінального покарання;

- виявлення обставин, що сприяють злочинам, та розробка науково-технічних рекомендацій щодо їх усунення;

- пропаганда криміналістичних знань серед певних категорій працівників державних та громадських організацій.

Г.М. Надгінний вважав, що «в оптимальному варіанті експертно-профілактична робота складається з двох взаємозалежних елементів: встановлення обставин, які могли сприяти вчиненню правопорушень, та розробка рекомендацій щодо усунення цих обставин» [55].

Г.І. Грамович виділяв дві форми профілактичної діяльності експертно-криміналістичних установ: процесуальну та непроцесуальну.

Процесуальна форма експертної профілактики, на його думку, реалізується фахівцем або екпертом під час розслідування кримінальних справ у частині виявлення обставин, що сприяли вчиненню злочину, та повідомлення їх органу розслідування.

Непроцесуальна форма виражається, на думку автора, у діяльності з виявлення криміногенних обставин, у тому числі при аналізі експертної практики, виявленні таких обставин у результаті участі в оперативно-розшукових заходах, попередньому дослідженні об'єктів [56].

Н.П. Яблоков вважав, що «своєрідністю експертно-криміналістичної профілактики злочинів є те, що необхідні для неї дані, зокрема відомості про причини та умови скоєння злочинів, пов'язаних з недосконалістю захисту тих чи інших об'єктів від злочинного зазіхання. Розробка ж відповідних технічних прийомів та засобів захисту зазначених об'єктів у цих випадках, як правило, ґрунтується на даних експертно-криміналістичних узагальнень і здійснюється найчастіше із залученням різноманітних фахівців технічного профілю».

На думку Н.П. Яблокова, основою експертно-криміналістичної профілактики є експертна практика та криміналістична техніка [57].

Як зазначають деякі фахівці, наукові положення про криміналістичну техніку знаходять своє відображення у розробці наступних заходів профілактики злочинів:

- у використанні при розслідуванні науково-технічних засобів та методів, що сприяє здійсненню принципу невідворотності покарання за скоєний злочин;
- у виявленні технічних недоробок, що створюють сприятливі умови для скоєння злочинів.

Вносячи пропозиції до відповідних організацій щодо удосконалення конструкцій вузлів замикаючих пристроїв, касових апаратів, фахівці тим самим запобігають вчиненню нових аналогічних злочинів;

- у підготовці спеціальних технічних засобів та методів, що запобігають або ускладнюють скоєння злочинів або сприяють їх своєчасному розкриттю;

– у постійному контролі ходу реалізації внесених уявлень та аналізі ефективності профілактичних заходів;

- у систематичному наданні методичної допомоги спеціалістами-криміналістами слідчим, оперативним працівникам та іншим зацікавленим особам з використання у профілактичних цілях науково-технічних засобів та методів.

Наведені погляди вчених на природу експертної профілактичної діяльності свідчать, що понятійний апарат цієї підсистеми криміналістичної превенції перебуває у стадії формування. Ця обставина підтверджується й дискусіями серед криміналістів.

Деякі з них, справедливому зауваженню професора О.М. Колесніченка, ігноруючи слідчий аспект запобігання злочинам, ототожнюють предмет криміналістичної профілактики виключно із змістом роботи установ судової експертизи щодо запобігання злочинам.

У той самий час, на думку Н.П. Яблокова, інформація про об'єкти профілактичного впливу, отримана експертом за допомогою спеціальних знань, може бути успішно реалізована в процесі розкриття та розслідування злочинів (головним чином, органами попереднього розслідування) з використанням методів слідчої профілактики, що забезпечує невідворотність кримінального покарання.

Тому засоби та методи слідчої профілактики як підсистеми криміналістичної превенції також потребують у подальшому розвитку та вдосконаленні.

Теоретичні положення, прийоми та методи криміналістичної профілактики зазвичай розробляються розділом криміналістичної техніки. Проте ототожнення експертної профілактики лише з роботою криміналістичних експертних установ є неправильним і не відбиває сучасного стану розвитку криміналістики. Експертна профілактика, будучи однією з підсистем криміналістичної превенції, активно сприяє реалізації загальнодержавного завдання попередження злочинності.

Експерт, маючи спеціальні знання, є важливою ланкою у здійсненні криміналістичної профілактики. Реалізуючи спеціальні знання за допомогою правильного та своєчасного провадження судової експертизи та надання відповідного висновку, експерт здійснює судово-експертну діяльність та техніко-криміналістичне забезпечення діяльності органів досудового розслідування та прокуратури щодо попередження, виявлення, розкриття, розслідування злочинів та інших правопорушень [59; 60].

Крім того, спеціаліст, беручи участь у конкретних слідчих діях з кримінального провадження також надає неоціненну допомогу органам досудового розслідування та працівникам прокуратури у виявленні об'єктів криміналістичного профілактичного впливу, сприяє якісному розслідуванню кримінальної справи.

Загалом у криміналістичній техніці та судовій експертизі існує кілька напрямів розробки заходів запобігання злочинам. При цьому, як зазначає

Н.П. Яблука, одні технічні прийоми і засоби використовуються з метою припинення злочинної діяльності, що реально готується (різного роду сигналізаційні та блокуючі пристрої, прийоми та способи розпізнавання підробки документів, фальсифікації продуктів та ін.), інші - спрямовані на утруднення можливого вчинення злочинів (прийоми та засоби захисту документів та цінних паперів від підробки, засоби, що перешкоджають відкриванню замків та інших замикаючих пристроїв, що роблять неможливим непомітне порушення пломб та ін.); треті — для швидкого виявлення винних та об'єктів злочинного посягання (різні хімічні речовини, якими обробляють можливі об'єкти злочинних зазіхань, які часто називають «хімічними пастками») [57].

Для попередження підробки і посилення захисних якостей документів важливе значення має правильний вибір матеріалів:

1. Якість паперу визначаються сукупністю всіх належних їй властивостей, яка хоч і не однакова, однак завжди включає волокнисті, проклеюючі, наповнюючі, фарбувальні речовини.

Головна складова частина рослинних волокон – це целюлоза. Для виготовлення документного та деяких інших видів паперу застосовується білена целюлоза.

Наступний компонент паперової маси – деревна маса, яка є перетертою в поперечному напрямі деревину. У композиції певних сортів паперу, а саме ті, від яких вимагається висока хімічна міцність і довговічність, застосовується ганчірна напівмаса [47, с.65].

У залежності від цільового призначення папір виготовляється проклеєним, напівпроклеєним і непроклеєним.

Для проклеювання застосовується каніфоль і сірчаноокислий глинозем. Проклейка запобігає розпливанню чорнила на поверхні паперу, сприяє кращому фарбуванню. Наповнювачі – крейда, тальк, гіпс – збільшують білизну паперу, надають йому м'якості.

Вони надаються нейтральними речовинами і не мають вступати у реакцію із іншими складовими частинами паперової маси.

Більшість наповнювачів здійснюють захисну дію, однак кількість їх не має переходити межі визначеного оптимуму, оскільки стійкий сам по собі папір втрачає дану властивість, як тільки він із листа паперу перетворюється на продукт поліграфічного виробництва.

Різні види паперової продукції є передбаченими багатьма державними стандартами і технічними умовами.

У залежності від головного призначення вся паперова продукція поділяється на 11 класів, кожен з яких, у свою чергу, підрозділяється на групи.

Дослідження експертної і нотаріальної практики дає змогу судити, наскільки різнобарвний асортимент паперів, що використовуються для документів. Так, у тих випадках, коли характер паперу можна було встановити, мало місце застосування для документів більше 50 різновидів паперу.

Різні бланки документів друкуються на місцях; для них використовуються відходи паперу різних сортів. Із моменту створення та до передачі у вигляді документа в архів папір проходить ряд фізико-хімічних змін, що порушують його початкові властивості. До цих змін відносяться й зміни механічного характеру – розриви, перегинання, зім'яття, а також зміни, що відбуваються під впливом різних фізико-хімічних факторів, пов'язаних із взаємодією окремих складових частин паперу і так званих зовнішніх факторів – світла, температури, вологи [48, с.54].

У зарубіжних джерелах наявні повідомлення щодо розробки способу виготовлення паперу із синтетичного волокна. Вона є значно міцнішою ніж звичайний папір, схильна до підвищеної вологості і може замінити документний, однак ціна її досить висока.

Для більшості документів є важливим саме те, як папір реагує на спроби внесення в такий документ будь-яких змін, яка його взаємодія з іншими матеріалами письма.

Викликають дискусії положення про те, що із метою зручності письма папір має бути міцним для розриву і згинання, достатньо пружним, добре проклеєним і довго не піддаватися старінню, а із метою захисту – мати рядом протилежних властивостей.

Захист документів передбачає оберігання документа не тільки від спроб його підробки, однак і від шкідливого впливу різних зовнішніх факторів.

Стійкість паперу стосовно впливу даних факторів у визначеному ступені є стійкістю щодо спроб внесення умисних змін в документ. Раціональний вибір паперу із точки зору захисту більшості документів масового обігу виражається, у першу чергу, не у розробці і випуску будь-яких нових сортів паперу, а у виборі із використовуваних паперів тих, що відповідають встановленим вимогам.

Можемо поставити питання щодо заборони виготовлення ряду документів на такому папері, як калька, обгорткова, цигаркова, однак дані рекомендації навряд чи зможуть бути зроблені щодо газетного паперу, на відходах якого інколи друкуються бланки.

Через окислення целюлози (30 %) і присутності лігніна газетний папір швидко зношується, стає під дією світла жовтим і ламким. Саме тому є необхідним акцентувати увагу на заходи, що направлені на підвищення його захисних властивостей [49, с.78].

Засоби для захисної обробки паперу мають бути стійкими до дії світла, кисню, повітря, вологи, кислоти; не повинні шкідливо впливати на інші матеріали документа і перешкоджати його дослідженню; не повинні бути дефіцитними і дорого коштувати.

Як захисні засоби, використовувались конденсатний, цигарковий і мікалентний папір, різні полімерні синтетичні речовини.

Найбільший ефект дає обробка паперу поліметилакрилатом у вигляді водної емульсії. Через таку обробку папір є еластичним, збільшується його стійкість, непроклеєний папір стає проклеєним, що досить важливо для наступного виконання на цьому папері тексту документа.

Обробка захищає і укріплює не тільки папір, однак і також друкарський і рукописний текст.

При виборі паперу для написання документа зазвичай думають, що найбільш придатним із точки зору документа є той папір, що у побуті називають гарним (щільна з глянцем).

У окремих науково-криміналістичних доробках висловлюється даний погляд, однак, без обмовки про те, про які саме документи йдеться і від яких засобів впливу та способів підробки варто захищати такий папір.

В інших же роботах наводиться протилежна точка зору – більш за все є придатним для захисту документів від підчисток і травлення це – тонкий і слабо проклеєний папір, крізь пори якого вільно протікає чорнило.

Для захисту документа від травлення і підчисток рекомендують використовувати білий і абсолютно глянцевої папір; жовтизна, що з'явиться після витравлення, розірвані волокна буде добре видно.

Рекомендуючи даний папір, слід урахувувати характерні ознаки таких матеріалів документа і можливі способи їх підробки.

Дослідження практики нотаріальних контор говорить, що інколи наявне засвідчення копій документів, які є написані на друкарських бланках і окремих листах низької якості паперу, типу обгорткової, на якій чорнильні штрихи дають розмивання, цупкому папері типу ватману, із якого вільно видаляються штрихи копіювального паперу, на цупкому проклеєному папері темно-синього кольору [50, с.54].

Ураховуючи важливість нотаріальної копії, доцільним би було заборонити використання даного паперу задля засвідчення копій; папір писальний кольоровий, призначений для виготовлення бланків, має бути пофарбований у світлі тони: голубий, світло-рожевий, світло-зелений.

Друкарський бланк більшості бухгалтерських документів є обов'язковим, однак зміст документа, його базу утворюють текст і підписи, що вносяться потім.

Папір для бланка має добре вбирати друкарську фарбу, а значить, бути менш проклеєним і містити більше наповнювачів, ніж папір для нанесення тексту і підписів. Бланки зазвичай друкуються без урахування того, якими пишучими приладами будуть виконуватися на них тексти і підписи.

Для такого документа характер проклеювання паперу не має першочергового значення як один із засобів його захисту, проте накладні іноді друкуються на добре проклеєному папері, що може навіть полегшити підробку.

Експертна практика говорить, що проведення технічної експертизи часто ускладнюється через використання для виготовлення документів паперу низької якості.

2. Чорнила, що використовуються для документів, мають відповідати таким вимогам: достатня світломіцність, інтенсивність фарби штриха, можливість не розпливатися на папері і швидко її зафарбовувати, не фарбуючи наскрізь, незмивання з паперу, стабільність щодо різних фізико-хімічних впливів.

З точки зору захисту документів ключове значення має питання щодо міцності з'єднання чорнильних штрихів з папером, про можливості цих штрихів протистояти впливу хімічних реактивів.

Для написання окремих видів документів ще за часів Радянського Союзу застосовувалися спеціальні чорнила. Із 1967 року, у нашій державі виготовлялися чорнила для авторучок 8 кольорів тільки на кислотних барвниках, які були, порівняно з основними, більш світлостійкими. Однак на окремих підприємствах випускали звичайні канцелярські чорнила на базі основних барвників.

Факт застосування для документів різних чорнил є підтвердженим й аналізом експертної практики. У свій час приймалися ряд спроб розробки

рецептури таких чорнил, що найбільше відповідають вимогам захисту документів [51, с.45].

Так, ще за часів Радянського Союзу була розроблена рецептура спеціальних мідно дубильних чорнил, сліди від яких залишалися на шарі паперу, навіть якщо проводити травлення.

Були пропозиції, внесення яких пов'язано із серйозними організаційними і фінансовими труднощами: записи у більшості документів виготовляти стійкими залізно дубильними чорнилами, що дозволяли встановити давність написання тексту, використати анілінові чорнила, що давали різноманітні кольорові реакції з простими реактивами і різноманітно флуоресценцію в ультрафіолетових променях, назначити всім керівникам і головним бухгалтерам підписувати чеки й аналогічні документи червоними і зеленими чорнилами, оскільки світлі штрихи дають можливість легко виявляти пігмент копівки чи підготовку олівцем.

Питаннями виготовлення спеціальних чорнил займався Д.І. Менделєєв, за ініціативою якого було прийнято пропозицію «вводити паперову масу і друкарську фарбу чорнила, що при спробах травлення буде тягнути за собою зіпсування фону і помітні зміни у надрукованому» [52, с.45].

Уведення в чорнила спеціальних індикаторів, що реагують на витравлюючі речовини, виявилось б корисним заходом, якщо воно не потребує великих витрат і ускладнення процесу виготовлення чорнил, а характер реакції дає змогу констатувати унесення в документ якихось змін не тільки експерту, однак і особі, що досліджує документ у процесі документообігу.

Сорти чорнил, що випускалися, із точки зору їх стійкості в часі повністю придатні були для документів масового обігу. Тексти, які були написані на 15 різноманітних зразках паперу фіолетовими і синіми чорнилами збереглись без суттєвих змін протягом багатьох років. Дані зразки, як показувало їх дослідження, містили у різних співвідношеннях відбілену чи невідбілену целюлозу, деревну чи ганчірну маси; зразки паперу

для письма, газетного паперу, паперу для креслення та інших видів мали різноманітну товщину, проклейку тощо.

Також були збережені тексти, що піддавались впливу ультрафіолетового опромінення. Висвітлення було значним на споживчому папері Київської фабрики технічної обробки паперу, але тексти були різними. Майже повне висвітлення спостерігалось цупкого білого паперу. Із застосованих чорнил, як показує практика і проведення експерименту, варто визнати непридатні зелені чорнила, що значно вигоряють у процесі зберігання документа.

При спробі змивання тексту найбільшим змінам піддавалися штрихи синіх чорнил, особливо на цупкому проклеєному папері. При вимочуванні зразків після 48 годин сині чорнила майже повністю видалялись із цупкого білого паперу; значним змінам на цих паперах піддавалися і штрихи фіолетових чорнил.

Експериментальна перевірка впливу деяких хімічних реактивів на чорнильні штрихи, що були нанесені на згадані зразки паперу, показала, що загалом на папері залишалися сліди, що дозволяли констатувати факт витравлення не тільки при проведенні експертизи, однак і при огляді документа.

Штрихи чорнил піддавались впливу розчинів соляної та оцтової кислот, сірчаної та азотної кислоти, їдкого натрію, марганцево-кислого калію і хлорного вапна [53, с.34].

Під впливом соляної і азотної кислот фіолетові чорнила трохи посвітлішали, набули синього відтінку. На погано проклеєному папері з'явилися пофарбовані зони того ж кольору, що і штрихи. При впливі оцтової кислоти штрихи чорнил частково втрачався колір зі зберіганням попереднього відтінку кольору і формуванням світло-фіолетових зон. Тільки на паперах низької якості, що містять лігнін, штрихи інколи отримували синюватий відтінок.

Вплив лугу викликав зменшення концентрації чорнил на добре проклеєних паперах. Луг викликав морщення паперу та формування жовтуватих зон. Застосування хлорного вапна призвело до часткового висвітлення штрихів, більш значному на цупких і добре проклеєних паперах.

На папері для креслення вищої якості залишки штрихів набували темно-синього забарвлення. Такий же відтінок отримали штрихи і при впливі марганцево-кислого калію, однак висвітлення в цьому випадку було більш значним. Темно-синього кольору при впливі перманганату калію штрихи набули на паперах типу кальки і рослинного пергаменту.

Майже повне висвітлення фіолетових чорнил спостерігалось на усіх зразках при впливі сірчаної кислоти. На місці впливу кислоти сформувались світло-жовті плями.

Ліновка фіолетового кольору на папері із шкільного зошиту також обезбарвилася. Сині чорнила при впливі тих же реактивів на більшості зразків паперу трохи посвітліли. Луги викликали певне затемнення кольору чорнила на цупкому папері, на всіх зразках при її застосуванні утворились жовті плями.

Кислоти викликали утворення світло-синіх зон і розпливів. При впливі сірчаної кислоти і марганцевокислого калію на цупкому папері збереглась тільки частина тексту, а на низькоякісних паперах спостерігалось утворення бурих зон, викликане, напевне, змістом лігніну.

Найменші зміни штрихи синіх чорнил перенесли на споживчому папері, у складі якого входить відбілена целюлоза. На папері з такою ж проклейкою, але в складі якого входить не відбілена целюлоза, штрихи видаляються майже повністю. Чорні чорнила для авторучок, до складу яких як барвники входять кислотний зелений «Ж» і кислотний оранжевий, кислотний червоний «2Ж», виявились найбільш стійкими.

Під впливом кислот і луги виникає утворення барвників із формуванням розпливчастих і пофарбованих зон.

Найсильніше світлішають штрихи на цупкому папері від соляної кислоти. Хлорне вапно на паперах низької якості не призвело до суттєвих змін. На цупких і добре проклеєних паперах інтенсивність фарбування зменшилась трохи більше.

Марганцево-кислий калій викликав, дивлячись на інші реактиви, найбільш суттєві зміни у штрихах чорних чорнил. На паперах низької якості інтенсивність пофарбування зменшилась, штрихи стали буро-червоного забарвлення. Утворились розпливи і забарвлені зони. Розпливи чорнил видимі зі зворотної сторони паперу. На цупких добре проклеєних паперів для письма, а також на паперах типу рослинного пергаменту і кальки збереглись окремі штрихи тексту.

Отримана інформація дає змогу вважати, що із точки зору криміналістичного захисту документів чорні чорнила є більш переважні, ніж інші сорти чорнил. Вони не можуть рекомендуватись для високоякісних паперів для креслення, а також, очевидно, паперів типу рослинного пергаменту і кальки [53, с.45].

Стійкість чорних чорнил була також підтверджена при спробі змити водою нанесений ними текст. При цьому спостерігалось деяке висвітлення штрихів, розпливи, утворення забарвлених зон. Штрихи чорнил проникали у глиб паперу і здебільшого були видимими на його зворотньому боці.

3. На сьогоднішній день досить широко розповсюджені кулькові ручки. Разом із безсумнівними перевагами кулькові ручки мають також і недоліки.

При написанні кульковою ручкою під кутом нахилу менше 50° паста може не надходити. Багато видів паперу з ворсом, частково обгортковий, є непридатними, через те, що волокно паперу засовується у гніздо і припиняє подачу пасти. Штрихи, які є нанесеними раніше випущеною пастою, значно мігрували вглиб паперу, володіли хорошою копіювальною властивістю.

Дані недоліки усунені, кулькові ручки можуть використовуватись для більшості документів і є ефективним засобом їх захисту.

4. Як один із матеріалів письма, використовується туш. Проведені експерименти показують, що кольорова туш для даної мети є непридатною, через те, що вільно змивається водою і на документі майже не залишається видимих слідів. Змивається водою і чорна туш, яка є нанесеною на цупкий білий папір.

5. Одним із важливих реквізитів документа є відбитки печаток і штампів. Для нанесення відбитку має використовуватись спеціальна штемпельна фарба, що являє собою водний розчин фарбувальної речовини з гліцерином і жиромаслами. До складу фарб входять декстрин, гліцерин, фенол, оцтова кислота, вода, а також барвники. Якість фарби є задовільною, якщо відтиски висихають не через 1–1,5 хв, а через 3–4 год. Після нанесення відтиску не з'явиться жирових зон навкруги літер відтиску. Фарба має давати не менше 6 послідовних відбитків. Найчастіше вживається штемпельна фарба фіолетового кольору.

Використання неякісної штемпельної фарби, нанесення на печатку (штамп) зайвої кількості фарби, заміна її звичайними чорнилами, неналежне нанесення відтисків – усе це призводить до того, що більшість відтисків є дефектними, їх текст прочитати важко.

Відтиски, що нанесені малозволоженою печаткою, особливо на тих документах, що мають фотографічні карточки, легко стираються із шару емульсії і виявити їх сліди не виходить. Доцільнішим було б застосовувати чорну штемпельну фарбу або спеціальну мастику, що відрізняється від чорнила за складом і кольором [50, с.54].

6. Асортимент олівців, що використовуються для документів, є досить різнобарвним.

Дивлячись на дані із архівних справ, для написання текстів документів були використані графітно-копіювальні олівці, значно рідше графітні і кольорові олівці.

Для підписів графітно-копіювальні олівці були використані в 4 % документах, графітні – у 3 %, кольорові – у 3 %. Найбільшу світломіцність і

протиріччя хімічним впливам мають тексти, які були виконані графітними олівцями, штрихи яких не змінюються через вплив на них кислотами, їдким натрієм, через те, що графіт щодо них інертний.

Тексти, які виконані кольоровими і копіювальними олівцями менш стійкі. Слабке зберігання документа із текстом, який написаний олівцем, часто ускладнює відтворення його змісту, обґрунтовується в основному тим, що частини стержня олівця розміщуються на поверхні, з'єднання їх з папером слабке, і текст може легко видалятися при механічних впливах, наприклад гумкою.

Значно міцніше є зв'язаними із папером частинки кольорових олівців, що пояснюється можливістю анілінових барвників і лаків з'єднуватись із волокнами паперу через дії розчину, який має деяку кількість вологи, а також наявності в кольорових олівцях апаратину і жируючої маси. Менший опір механічним впливам текстів, написаних копіювальними олівцями, пояснюється наявністю в рецептурі цих олівців значної кількості графіту.

Не дивлячись на недоліки олівців, на сьогоднішній день ще немає необхідних умов для того, щоб повністю відмовитись від їх використання. При правильному виборі матеріалів застосування олівців є вигідним та економічним, однак перелік таких документів має бути чітко визначений і обмежений.

Зовсім неприпустимим є заповнення олівцем таких полів, як «сума» в платіжних відомостях, що дає змогу злочинцям після виплати стерти сліди олівця, проставити чорнилами більшу суму, а різницю присвоїти. Необхідно обмежити асортимент олівців, що використовуються для документів, відмовившись від досить твердих олівців, олівців, що містять домішки, драпають папір, застосування яких призводить до пошкодження документа, неможливості правильно оцінити причину зупинок руху за сторонніми штрихами повторного нанесення.

Для відповідного захисту документів варто використовувати стійкі графітно-копіювальні олівці, що протистоять різним механічним і хімічним впливам ручок.

7. Одними із матеріалів письма є штрихи копіювального паперу, через який частково або повністю заповнюються деякі документи. Відбитки, які отримані через копіювальний папір, мають бути міцними до стирання, не повинні змащуватися. Копіювальні якості паперу мають зберігатися не менше 12 місяців. Як показують експерименти, текст, який написаний через чорний копіювальний папір, досить добре здійснює опір дії світла і вологи; значно менш стійкими є тексти, які написані за допомогою зеленого і фіолетового копіювального паперу [51, с.54].

Штрихи кольорових копіювальних паперів часто не мають потрібного контрасту із папером документа, порівняно легко затираються; штрихи копіювального паперу червоного кольору інколи тяжко відрізняються від олівцевих штрихів навіть при проведенні експертизи.

Кольорові копіювальні папери за технічними умовами призначаються тільки для копіювання малюнків на тканину, і варто утриматися від їх використання при виписці документів.

Багаторазове використання одного і того ж аркуша копіювального паперу призводить до того, що деякі із записів на другому і подальших екземплярах документа досить слабо відрізняються, легко видаляються, інколи не піддаються прочитанню навіть при криміналістичному дослідженні.

Так, у одній із справ, досліджуючи рахунки-фактури, експерт встановив, що штрихи із малою інтенсивністю забарвлення, нанесені через копіювальний папір, легко витираються за допомогою гумки, причому на папері може не залишатися видимих слідів витирання.

Варто підвищити стійкість штрихів копіювального паперу, захищеність яких багато у чому залежить від характеру бланків, на які наносяться.

8. Міцність і стійкість світла машинописного тексту залежить від якості складених речовин маси, яка вживана для просочення стрічки. До стрічок друкарських машин пред'являється ряд якісних вимог.

Найбільш світлостійкими є тексти, які є отриманими за допомогою стрічок, що містять у фарбувальній речовині вуглець, наприклад, у вигляді сажі. Значно меншою мірою зберігається текст, який віддрукований за допомогою стрічок, просочених штучними органічними фарбниками.

Машинописні тексти в документах мають місце значно рідше за інших. На друкарських машинах друкуються різного роду довідки, типові форми, якщо тимчасово відсутні або не застосовуються бланки.

В.П. Колмаков запропонував, як один із заходів щодо запобігання підробки, виконання тексту, наприклад накладних, на друкарській машинці. Ураховуючи, що фарбувальна речовина стрічок друкарських машинок розподіляється на папері інакше, ніж чорнильні штрихи, були пропозиції щодо випуску для нанесення таких текстів спеціального паперу [14, с.23].

Довгий час використовується звичайний папір, однак характер розподілу фарбника має враховуватися при вивченні документа. Цікава у цьому відношенні є наступна справа.

За рішенням суду поступила на дослідження довідка, яка була віддрукована на друкарській машинці, на папері низької якості. Через ретельне мікроскопічне і візуальне дослідження довідки за допомогою світлофільтрів, в ультрафіолетових променях, а також вивчення інфрачервоної люмінесценції ознак підробки встановлено не було.

Аналізуючи дані про наявність підробки, що були викладені у рішенні суду, експерт зазначав, що в досліджуваному документі папір майже не включав проклеюючих речовин і наповнювачів, чорнило добре адсорбувалося, через що сині штрихи підпису добре збереглися.

Відтиски ж шрифту друкарської машинки і штампа на папері, що знаходяться на верхньому шарі, піддавалися різного роду механічним діям,

через що частина їх могла бути знищена, інтенсивність їх забарвлення зменшилася.

9. При оформленні і зберіганні певних документів застосовується клей. Речовини, які клеяться, за походженням поділяються на такі чотири основні групи:

- клеї рослинні;
- тваринні;
- мінеральні;
- штучні органічні.

З клеїв, що випускаються на сьогоднішній денб, найбільш часто застосовується листковий, силікатний, БФ-2, рідше клеї, які приготовані з муки і крохмалю.

У процесі обігу таких документів, як банківські чеки, частина їх відрізується і підклеюється до іншого місця документа. Клей застосовується для підклеювання фотографій, при реставрації документів, їх підшиванні для зберігання в архіві, при упаковці документа для пересилання.

Неналежне використання клею призводить до пошкодження окремих реквізитів документа, ускладнює їх дослідження, полегшує можливості внесення змін у документ або помилкового трактування відомостей, які в ньому містяться.

Досить часто силікатний клей, що застосовується, викликає вигоряння тексту і підписів, виконаних чорнилом, машинописного тексту, особливо надрукованого через фіолетову стрічку, а інколи і вигоряння частин документа, віддрукованих друкарським способом.

Так, підпис у розписці під впливом силікатного клею вицвів, внаслідок чого при проведенні експертизи не можна було встановити, ким вона виконана. З такої ж причини у квитанції, яка отримана від прокурора Чернігівської області, штрихи фіолетового чорнила і відтиск друку частково обезбарвилися. У результаті дії клею документ інколи набуває такого вигляду, нібито на ньому здійснювалось витравлення, що викликає в

недостатньо компетентних осіб серйозні сумніви в достовірності документа [34, с.81].

Експериментальна перевірка дії силікатного клею на чорнильні штрихи, які є нанесеними на папір 6 різних сортів, показує, що дія тим значніша, чим більше деревної маси входить до складу паперу.

Сильніше знебарвлення чорнила відбувається при дії не тільки клею, однак і повітря. Якщо зразки після дії на них клею знаходилися у нормальних температурних умовах у закритих приміщеннях, то істотних змін з ними надалі не відбувалося. Із точки зору захисту документів є бажаним не використовувати силікатний клей, особливо якщо можлива його дія на фіолетовий фарбник.

10. Більшість документів виписуються на друкарських бланках, які інколи мають такі спеціальні засоби захисту, як захисні сітки і малюнки. Захисна сітка виступає неодмінною частиною багатьох документів господарського обліку, майже усіх документів, які посвідчують особу.

Сітка може бути однобарвною, як у більшості облікових документів (закупівельні квитанції, фактури), так і багатоколірною. Сітка тільки у тому разі відповідатиме своєму призначенню, якщо має чіткий малюнок, без будь-яких дефектів; при спробі видалити частину тексту вона буде пошкоджуватися. Захисна сітка має за складом фарбувальних речовин, колірному відтінку і малюнку відповідати тим матеріалам письма, якими зазвичай наносяться реквізити цього документа.

Захисна сітка, на яку наносяться чорнильні штрихи, має змінюватися при спробах витравити частину тексту. У той же час, у окремих випадках витравлення чорнильного тексту, сітки, які нанесені фарбою жовтого кольору, яскраво-зеленого і пурпурного кольору, змінам не піддавалися [28, с.65].

Сітки, які є на посвідченнях особи, при спробах витерти частину тексту або витравити його, отримують механічні пошкодження, змінюють своє забарвлення.

Експерименти показують, що при спробах змивання водою і витравлення кислотами тексту, нанесеного фіолетовим або синім чорнилом на банківські чеки, захисна сітка цих чеків пошкоджується.

Певні типографські бланки фактур, які виписані олівцем, мали нерівномірну сітку світлозеленого та світло-жовтого кольорів. Дефекти типографського друку були у вигляді перерв ліній сітки, білих плям, місць світліших, ніж загальний фон документа.

Також було встановлено, що тексти, які нанесені на такі бланки графітним, червоним і синім олівцями, можуть бути вільно видалені шляхом витирання; якщо і були деякі пошкодження захисної сітки, то вони звертали на себе меншу увагу, ніж дефекти типографського друку.

Дана сітка не тільки не указувала на внесення до документа яких-небудь змін, однак і маскувала такі зміни, ускладнювала їх виявлення і, таким чином, по суті, захищала не документ від підробки, а підробку від виявлення.

Завдяки даним недолікам у типографських бланках фактур злочинці легко виробляли виправлення дат і повторно застосовували документи. Ураховуючи, що більшість бланків друкуються на місцях, а тонкий візерунок сітки часто має певні дефекти, які лише полегшують підробку, варто замінити певні захисні сітки спеціальним захисним забарвленням.

Однobarвне захисне забарвлення, яке не перешкоджає розрізненню тексту, має наноситися у тих місцях документа, на яких пишуться найбільш важливі його реквізити, і пошкоджуватися при спробах внести зміни.

Дане забарвлення є на титульній стороні типографського бланка квитанції про прийом вантажу і перевезення, яке випикується олівцем і через копіювальний папір [38, с.36].

Достатньо корисним було б використання для типографських бланків такої фарби, щоб бланкові лінійки та окремі знаки ушкоджувалися при спробах витерти частину тексту.

Ключове значення має правильний вибір кольору захисної сітки, який має настільки відрізняється від кольору самого паперу, щоб можна було легко виявити зміну.

Бланки, які випускаються деякими друкарнями із досить темним, а в деяких випадках із яскравим забарвленням, не відповідає меті захисту документів.

Особливо важко прослідкувати напрям рухів у штрихах підписів, які на цих документах виконуються олівцями.

Схожі недоліки має і густа сітка зеленого кольору деяких квитанцій; у таких же квитанціях зі світлішим фоном штрихи тексту і підписів добре помітні. Ілюстрацією невдалого вибору колірної відтінку захисної сітки можуть виступати квитанції про прийом поштового переказу, надруковані темно-червоною фарбою. Ширина лінії сітки вагається в межах від 0,1 до 1 мм. Заповнюються квитанції олівцем; найбільш поширеним способом підробки є витирання.

Експертами було встановлено, що у таких квитанціях штрихи графітного і копіювального олівців можуть бути вільно витерті, фон і колірне забарвлення захисної сітки маскують витирання.

Присутні пошкодження є менш помітними, ніж дефекти друкарського друку у вигляді переривів і нерівномірної ширини лінії сітки. Квитанція повинна мати сітку рожевого кольору; в цьому випадку її малюнок, як і такий же малюнок світло-синього кольору у квитанціях на постачання сировини, якщо він надрукований без дефектів, не перешкоджає розрізненню штрихів тексту і підписів, пошкоджується при спробах внесення змін [39, с.23].

Придатна також захисна сітка яскраво-зеленого кольору. Однаковий малюнок сітки на бланках документів не викликає заперечень, але навряд чи є допустимим, що такий малюнок мають і конверти, що надходять у продаж. Захисні засоби мають використовуватися із урахуванням способів підробки, які є характерними для документів даної категорії.

Наприклад, водяні знаки як засіб застереження виготовлення у цілому підробленого документа сповна придатні для квитків у кіно, а якісна захисна сітка або забарвлення, що є попереджувальним засобом проти внесення виправлень і дописок, – для закупівельних документів.

ВИСНОВКИ

Документам відводиться особлива роль у нашому житті. Без них ми вже не можемо уявити регулювання відносин громадян; вирішення життєво важливих питань суспільного та приватного життя потрапило у безпосередню залежність від наявності чи відсутності тих чи інших документів.

Документи стали важливим інструментом керівництва соціальними процесами, засобом для посвідчення як юридичних фактів, так і реалізації прав та обов'язків громадян. Проблема боротьби з виготовленням та збутом підроблених документів нині набула величезної значущості.

З моменту виникнення документів разом з ними стали розвиватися і способи підробки, які, як і сам документ, пройшли довгий шлях від найпростіших до найскладніших, модернізованих, які використовуються злочинцями для здійснення своїх корисливих цілей.

Саме з цієї причини для встановлення справжності документа та виявлення підробки потрібні спеціальні знання. Документ, як речовий доказ, це документ, що надається на експертизу для встановлення обставин його виготовлення, факту та способу внесення до нього змін або відновлення початкового тексту.

Як правило, такий документ має правовий статус речового доказу — він або залучений до справи як такий, або питання про доцільність його залучення вирішується залежно від висновків експертизи.

Документи, забезпечені спеціальними засобами захисту, є невід'ємними атрибутами нашого життя. Вони наділяють правами, обов'язками, які надають пільги. Такі документи відносяться до найпоширенішими об'єктами криміналістичного дослідження.

На сьогоднішній день експерти володіють гарною теоретичною базою, сучасними методиками, а також обладнанням, яке дозволяє швидко та ефективно надати допомогу при розслідуванні злочинів, пов'язаних із підробкою документів у загалом та підробкою окремих захисних елементів документів. Значення криміналістичного дослідження документів під час розслідування та застереженні злочинів велике.

Аналіз слідчої та судової практики свідчать про те, що при розгляді, розслідуванні та судовому розгляді кримінальних справ часто виникає потреба в вирішенні питань, що вимагають спеціальних знань у галузі криміналістичного дослідження документів.

Даний вид експертизи дозволяє встановити справжній або підроблений документ, представлений на вивчення. Досліджуються способи нанесення захисних елементів, їх відповідність встановленим стандартам.

Досліджуючи поняття та класифікація документів із спеціальним засобами захисту, аналізуючи різні точки зору і класифікації документів, ми зробили висновок про те, що документи - це матеріальні докази, як письмові, так і речові, вони містять в собі інформацію про юридично значимі факти.

Документи можуть містити в собі сліди кримінального впливу на їх зміст або вони самі можуть бути предметом злочинного посягання, виступаючи при цьому в ролі речового доказу.

Аналізуючи загальну характеристика засобів захисту документів від підробки, узагальнили, що загальною функцією захисту документа є створення комплексу особливостей, що здійснюються за допомогою візуальних характеристик і спеціальних технологій, які дозволяють ідентифікувати документ як справжній і відрізнити його від підробленого.

Захист може бути технологічним, поліграфічним, хімічним і комбінованим.

Характеризуючи способи підробки документів із спеціальними засобами захисту та їх ознаки, прийшли до висновку, що вибір способу підробки обумовлений наявністю у суб'єкта відповідних матеріалів та обладнання, а також його професійними навичками та кримінальним досвідом.

Розрізняють часткову та повну підробку. У першому випадку на оригіналі змінюють якийсь із його реквізитів, наприклад, цифрове позначення номіналу грошової купюри.

У документах, що засвідчують особу, що дають права, що звільняють від обов'язків, часто зустрічаються такі способи часткового підроблення як дописка, підчистка, заміна фотокартки, листів тощо.

У разі повної підробки чистого листа різними способами надається видимість справжнього документа. При цьому застосовуються нерегламентовані матеріали та технологічні процеси. Це може бути як грубий виріб, так і кваліфікований, виконаний на високому технологічному рівні.

Повна підробка документа, забезпеченого захисними засобами, хоча й зустрічається значно рідше, ніж часткова його підробка, проте має місце.

Особливість часткової підробки полягає в тому, що на оригіналі документа зміні піддається будь-який його реквізит.

Це може бути підчищення з подальшою допискою або без неї, хімічний вплив на барвник (травлення, змивання), заміна листів, фотокартки, фальсифікація відбитків печаток, штампів.

Розглядаючи предмет, об'єкти, завдання криміналістичного дослідження документів із спеціальними засобами захисту, прийшли до висновку, що об'єкти криміналістичної експертизи документів поділяються на такі різновиди:

- Безпосередньо документи;
- Матеріали, на підставі яких виготовлялися документи;
- Технічні та допоміжні засоби, за допомогою яких проводилося нанесення реквізитів документів;
- Речовини, які застосовувалися при зміні структури та змісту первинних об'єктів дослідження;
- Засоби, які використовувалися при виготовленні зразків документів.

Криміналістична експертиза документів проводиться у цілях:

- встановлення способу виготовлення документа, визначення використаних при цьому технічних засобів та матеріалів;
- встановлення факту внесення до документа будь-яких змін;
- відновлення змісту змінених та ушкоджених документів.

Розглядаючи технічні засоби і методи дослідження документів із спеціальними засобами захисту та їх вдосконалення, узагальнили, що методика криміналістичного дослідження паперу має два різновиди.

Одна з них заснована на визначенні її мікро-, а інша - макрохарактеристик. Перша включає виявлення складу паперу по волокну і її компонентам. Композиція по волокну визначається шляхом порівняльного

дослідження мікропрепаратів, приготованих з паперу, що перевіряється, з описом мікроскопічної будови волокон різних сортів целюлози та їх зовнішнім виглядом.

Ці дані наводяться у спеціальній літературі. Діагностичне дослідження проклеювальних, барвників, наповнювачів та інших складових компонентного складу паперу здійснюється фізико-хімічними методами.

При цьому використовуються крапельні хімічні реакції, емісійний спектральний аналіз, методи тонкошарової та газорідинної хроматографії.

При техніко-криміналістичному дослідженні документів використовується досить широкий комплекс методів. Однак у цій роботі будуть розглянуті лише ті з них, які в даний час можуть бути в повному обсязі реалізовані у криміналістичних підрозділах внутрішніх справ.

Аналізуючи запобігання підробці документів із спеціальними засобами захисту, прийшли до висновку, що переважна більшість вчених та практиків дотримуються думки, що криміналістичний аспект профілактики злочинності полягає у здійсненні слідчим діяльності з виявлення та ліквідації причин та умов, які сприяли скоєнню злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кобилянський О. Л. Сучасний стан і перспективи дослідження документів із спеціальними засобами захисту від підроблення *Підприємство, господарство і право*. 2013. № 7. С. 116– 119.

2. Кафанова А. В. Криміналістична техніка: навч. посібник. Кн.1. Київ: КИЙ. 2016. 456 с.

3. Бірюков В. В., Коваленко В. В., Бірюкова Т. П., Ковальов К. М. Криміналістичне документознавство: практ. посіб. / за заг. ред. В. В. Бірюкова. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2007. 332 с.

4. Воробей О. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 304 с.
5. Кобилянський О. Л. Захист цінних паперів і документів суворого обліку та звітності від підроблення. *Підприємство, господарство і право*. 2013. № 6. С. 104–107.
6. Юридична енциклопедія: в 6 т. / гол. ред. колегії Ю. С. Шемшученко. Київ: “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 1998–2010. Т. 1: А–Г. 1998. 662 с.
7. Гора І. В. Криміналістика: навч. посіб. Київ: Алерта, 2005. Ч. 1: Криміналістична техніка. 2005. 320 с.
8. Криміналістика / под ред. Н. П. Яблокова, В. Я. Колдина. Москва: Изд-во МГУ, 1990. 464 с.
9. Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І. та ін. Криміналістика: підручник / ред. П. Д. Біленчука. Київ: Атака, 2001. 544 с.
10. Юридичний словник / ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цвіткова; уклад. І. П. Бутко, Р. І. Гричук. Київ: Гол. ред. Української Радянської Енциклопедії, 1983. 871 с.
11. Криміналістика / ред. д-ра юрид. наук, проф. В. А. Образцова. Москва: Юристь, 1997. 760 с.
12. Кузьмічов В. С. Криміналістика: навч. посіб. / ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсеєва. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 368 с.
13. Кобилянський О. Л. Криміналістичне дослідження документів із спеціальними засобами захисту: автореф. дис. на здобут. наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза”. Київ, 2007. 17 с.
14. Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І. та ін. Криміналістика: підручник / ред. П. Д. Біленчука. Київ: Атіка, 2011. 544 с.
15. Воробей О. В. Методи техніко-криміналістичного дослідження документів: лекція. Київ: Вид-во “Пільсари”, 2006. 28 с.

16. Ковальов К. М., Давидова О. О., Коваленко В. В., Тимофеева Т. В. Методика технічної експертизи документів: загальна частина / Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2016. 34 с.
17. Кобилянський О. Л. Методика дослідження документів, які мають захисні засоби: метод. рек. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2015. 36 с.
18. Авдєєва Г. К. Проблеми формування методів судової експертизи. Питання боротьби зі злочинністю: збірник наукових праць / ред. Ю. В. Баулін та ін. Харків: Кроссруд, 2007. Вип. 14. С. 214–223.
19. Задеренко С. В. Аналіз концептуальних основ методики криміналістичної експертизи. Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб. ДНДЕКЦ МВС України; КНУВС / ред. Є. М. Моїсєєв та ін. Київ: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2016. № 2(6). С. 30–42.
20. Порядок проведення та оформлення експертних досліджень: методичні рекомендації. Київ, 2014. 18 с.
21. Борідько О. А. Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів: автореф. дис. на здобут. наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза”. Харків, 2015. 20 с.
22. Авер'янова Т.В., Белкін Р.С., Корухов Ю.Г., Росинська Є.Р. Криміналістика: Підручник для вузів / ред. Р.С. Белкіна. Москва: Вид-во НОРМА, 2013. 990 с.
23. Бастрикін А.І. Криміналістика. Сучасні методи криміналістичного дослідження. Київ: Ольга, 2014. 348 с.
24. Бобовкін М.В. Криміналістичне дослідження документів. Москва, 2014. 484 с.
25. Бондаренко Р.В. Криміналістичне дослідження підписів. Підпис як об'єкт почеркознавчого дослідження: навчальний посібник; за ред. В.П. Лютова; Москва, 2011. 40 с.
26. Бочарова О.С. Теоретичні та методичні засади криміналістичного дослідження цінних паперів та документів зі спеціальною захистом: дис. ...

канд. юрид. наук: 12.00.09 / О.С. Бочарова. Білоруський державний університет, 1998. 147 с.

27. Говорухін О. Підробка документів. Як її розпізнати? *Кадровик. Кадрове діловодство*. 2012. № 5. С. 17-23

28. Єфименко А.В. Техніко-криміналістичне дослідження документів, виготовлених з використанням електрофотографічних друкувальних пристроїв: дис. ... канд. юрид. наук/ Московський університет імені В.Я. Кикотя МВС РФ. Москва, 2011. 217 с.

29. Жижина М.В. Судово-почеркознавча експертиза документів / ред. Є.П. Іщенко. Москва, 2014. 176 с.

30. Зінін А.М., Майліс Н.П. Наукові та правові основи судової експертизи. Москва, 2015. 134 с.

31. Іщенко Є.П., Топорков А.А. Криміналістика: підручник. 2-ге видання. Москва: Юридична фірма "КОНТРАКТ", ІНФРА-М, 2010. 560 с.

32. Іщенко Є.П., Топорков О.Л. Криміналістика: підручник / ред. Є.П. Іщенко. Москва, 2015. 748 с.

33. Криміналістика / ред. Філіппова А.Г. Москва: Видавництво Юрайт; ВД Юрайт, 2013. 466 с.

34. Криміналістика / ред. Яблокова Н. П. Москва: Видавництво Юрайт, 2014. 239 с.

35. Авер'янова Т.В. та ін. Криміналістика. Москва: Норма, 2015. 990 с.

36. Сокир А.А. Криміналістика: підручник. 2-ге вид., перероб. Москва: Юстиція, 2016. 544 с.

37. Авер'янова Т. В. та ін. Криміналістика: підручник. Москва, 2010. 990 с.

38. Криміналістика. Київ: Екоперспектива, 2014. 416 с.

39. Криміналістика. Київ: Юридична література, 2015. 552 с.

40. Криміналістика: підручник для вузів / за ред. Волинського А.Ф., Лаврова В.П. 2-ге вид., перероб. та дод. Москва, 2016. 943 с.

41. Криміналістика: підручник для вузів / ред. Є.П. Іщенко. Москва, 2014. 781 с.
42. Криміналістика: Підручник. Вид. 2-ге, испр. та дод. / ред. лікаря юридичних наук, професора Іщенко Є.П. - Москва: Юридична фірма "КОНТРАКТ", "ІНФРА-М", 2016. 748 с.
43. Криміналістична техніка: підручник / відп. ред. Балашів Н.М.; рук. авт. кільк. Малинів С.В. Москва, 2016. 503 с.
44. Криміналістична техніка: підручник / відп. ред. Н.М. Балашів; рук. авт. кільк. С.В. Малинів. Москва, 2008. 387 с.
45. Лютов В. Дослідження справжності банкнот. Москва: Кісінг інформаційні системи, 2014. 72 с.
46. Першин О.М. Теорія та практика криміналістичного дослідження захищеної поліграфічної продукції: монографія. Юрлітінформ, 2013. 168 с.
47. Першин А. Н. Засоби захисту документів та цінних паперів: навч. посібник. Омськ, 2013. 140 с.
48. Поташник Д. П. Техніко-криміналістична експертиза документів та її роль у судовому доведенні: навч. посібник. Москва, 2014. 144 с.
49. Росінська Є.Р. Судова експертиза в цивільному, арбітражному, адміністративному та кримінальному процесі. Москва, 2008. 672 с.
50. Єфременко Н. В. Техніко-криміналістична експертиза документів: навч. посібник / ред. Н.В. Єфременко; М-во внутр. справ Респ. Білорусь, Акад. МВС. Мінськ: Акад. МВС Респ. Білорусь, 2012. 345 с.
51. Криміналістика: підручник / ред. Яблокова Н.П. 4-те вид., перероб. та дод. Москва: Юр.Норма, НІЦ ІНФРА-М, 2017. 752 с.
52. Шаріпов Р.Р. Експертиза справжності документів на основі комп'ютерних методів опрацювання інформації: дис. канд. техн. наук. Волгоград, 2011. 215 с.
53. Шашкін С.Б. Основи судово-технічної експертизи документів, виконаних з використанням засобів поліграфічної та оргтехніки

(теоретичний, методологічний та прикладний аспекти). Теорія та практика судової експертизи Збірник. СПб.: 2013, С. 492-530.

54. Фрідман І.Я. Питання профілактики злочинів при криміналістичному викорис - дотримання документів: моногр. / І Я. Фрідман. Київ, 1968. 87 с.

55. Надгріний Г.М. Експертна профілактика: недоліки, шляхи вдосконалення. Криміналістика та судова експертиза. 1987. Вип. 34. С. 26-31.

56. Грамович Г.І. Тактика використання спеціальних знань у розкритті та розслідуванні злочинів: навч. посіб. Мінськ: МВШ МВС СРСР, 1987. 237 с.

57. Яблоков Н.П. Криміналістика та попередження злочинів: матер. всерос. наук.-прак. конф. з проблеми профілактики правопорушень. Москва, 1997. С. 110-111.

58. Колесніченко О.М. Наукові та правові основи розслідування окремих видів злочинів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. Юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика»/О.М. Колесніченка. Харків, 1967. 26 с.